

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

OCTAVIAN NEAMȚU, *Cultura ca acțiune socială*, București, Edit. Academiei, 1976, 209 p.

Această deosebit de valoroasă carte, apărută abia la cîteva zile după decesul, prematur și neașteptat, al autorului ei, este de fapt o sinteză a experienței unci vieții întregi dedicate acțiunii culturale.

Octavian Neamțu, născut în Caransebeș, dintr-o familie de barmici învățători, și-a închinat întreaga viață problemei pe care o înfățișează în volumul pe care il recenzăm. Având la bază un doctorat de sociologie luate pe tema „Învățământului” și a „culturii”, Octavian Neamțu a fost unul dintre discipolii de frunte ai profesorului D. Gusti, participând, cu deosebite daruri de organizator, la formarea și conducerea rețelei de cămine culturale, care, în perioada dintre cele două războaie, țineau de „Așezăminte culturale”, precum și, mai ales, la formarea și conducerea seriei de „echipe” multidisciplinare, compuse din studenți și tehnicieni, care au acționat pe teren în intervalul de timp dintre 1934 și 1939, simultan și în seria de „școli țărănești” care funcționau atunci.

Experiența astfel strânsă a fost valorificată de Octavian Neamțu în condițiile noi, mult superioare, pe care le oferă acțiunii culturale de masă, Republica noastră socialistă. Întrig efortul său a constat în înțelegerea modului în care acțiunea culturală poate și trebuie să devie un factor activ în edificarea societății noi, care socotește că unul din mijloacele și, în același timp, unul din scopurile sale, este crearea unui „om nou”, în măsură să-și dezvolte deplin toate capacitățile care îl pot constitui ca „personalitate socială”, factor activ, de inițiativă și creație, în efortul colectiv de construire a unei societăți mai bune și mai drepte.

În acest scop, Octavian Neamțu procedă, în volumul său, la o analiză sociologică a problemelor culturale și pedagogice legate de viața reală a marilor mase, prinse astăzi în procesul de creștere și progres, în cadrul unei societăți sociale.

Cu grijă și sistematic organizează, sănătatea și extrase din documentele de partid și de stat, materialele necesare pentru ca riecare cititor să aibă o vizionare clară despre doctrina socialistă a culturii, în genere, și a culturii de

masă, în special. Din acest punct de vedere, volumul lui Octavian Neamțu constituie un *vade mecum* util oricărui activist cultural, atât pentru lămurirea sa teoretică asupra ansamblului problemelor ce i se pot pune, cit și ca sursă de informare, în orice acțiune, mai mare sau mai mărunță, de la organizarea unor „campanii de acțiune culturală”, pînă la organizarea unei biblioteci, sau de elaborare a unei prelegeri sau articole de ziar, de care ar avea nevoie.

Dar în afară de utilitatea sa imediat practică, volumul este valoros mai ales prin ideile de bază pe care le susține, în problema atât de vastă a sociologiei culturii.

Puteam extrage din lucrare cîteva idei de bază, care merită să fie subliniate și reținute, spre meditație, de către oricine, care, într-o calitate sau altă, se afișă integrat în acțiunea culturală.

Îmi voi îngădui să le rezum succint, mereu cu gîndul să nu îrădez concepția autorului, care mi-a fost bun și căld prieten și tovarăș de muncă, timp de peste 30 de ani.

1. *Cultura concepută ca acțiune a oamenilor în relațiile lor cu natura și cu semenit.* A fost o vreme, care pentru unii înțirziajî mai durează și acum, cind s-a crezut că prin „cultură” trebuie înțeleasă „răspîndirea cunoștințelor folosite”. Întrig curentul aşa-numit „haretist” credea că se poate propaga cultura în mase, în special în cele rurale, prin conferințe și publicații. Toată problema constă în a împlanta în mintea oamenilor unele „idei” de înalt nivel științific și moral. Cultura era astfel confundată cu învățământul și educația, luind deci aspectul doar al unei anumite ramuri a pedagogiei scolare.

Împotriva acestei concepții, s-a opus ideea că o cultură se naște abia din momentul în care aceste cunoștințe „folosite” sunt efectiv „folosite”, pentru a ridica nivelul de trai al oamenilor, din toate punctele de vedere, adică nu numai al științei de carte, ci și al stării de sănătate, al ridicării nivelului profesional și economic, al educației cetățenești.

Aceasta înseamnă că suma de cunoștințe pe care le dețin oamenii nu sunt decât o premisă, obligatorie dar nu suficientă, atâtă vreme cit din ele nu se extrag anumite „teluri”, scopuri practice, putind să naștere unor realizări concrete. Cultura e deci de conceput, din punct de vedere sociologic, ca o acțiune dusă conștient, de către masa oamenilor, spre folosirca cunoștințelor științifice, în activitatea lor de neconținut efort de ridicare a nivelului material și spiritual al vieții lor, efort multilateral, adică atotcuprinzător a tuturor aspectelor vieții noastre în comun.

Ideea de bază susținută deci de Octavian Neamțu este cea arătată de asemenea prin insăși titlul lucrării sale: o cultură se cunoaște nu după cîte știu oamenii, ci după cîte fac ei, că acțiune de ridicare a nivelului lor de viață.

2. Personalitatea umană este rodul unei activități multilaterale. Într-o societate socialistă, care are drept scop dezvoltarea sa multilaterală, acțiunea culturală trebuie să fie, în mod obligatoriu, ea însăși, multilaterală, adică atotcuprinzătoare a tuturor domeniilor în care avem de realizat obiective concrete, pe întreaga serie de aspecte ale vieții sociale, cele pe care sociologia marxistă le inventariză în categoriile „structurii economice de bază” și ale „suprastructurii” sociale.

3. Personalitatea umană se dezvoltă în măsura încadrării acțiunii persoanelor în efortul colectiv. Orice membru al societății are posibilitatea de a-și spori capacitatele lui umane plină la nivelul maxim ce-i este îngăduit de calitățile lui naturale. Fiecare cetățean are astfel posibilitatea de a acumula o sumă de informații generale și profesionale, unii din ei, mai stăruitori, putind atinge nivele foarte înalte de cunoștințe. Dar „personalitate” nu va fi cineva, decât în măsura în care aceste cunoștințe, odată căpătă, vor fi puse în acțiune, în cadrul efortului colectiv al semenilor săi, adică în măsura în care este în stare să presteze ceea ce se numește un „serviciu social”, punindu-și cunoștințele în slujba realizării unor scopuri comune, printr-o acțiune coordonată cu ceea ce a întregului social.

4. Cultura de masă este o creație a masei. Un rol deosebit îl au desigur acei membri ai societății care au un nivel cultural deosebit. Dispunem astfel în ziua de azi, pînă în cele mai modeste comune rurale, de un corp de tehnicieni bine instruiți. De la ei se așteaptă desigur nu numai prestarea unor munci profesionale, ci și o acțiune larg culturală, depășind obligațiile stricte ale profesiei. Dar oricare ar fi munca depusă de aceștia, rezultatele culturale nu vor fi mulțumitoare atât vreme cît masa concețătenilor, în mijlocul căror lucrează, nu va fi antrenată ea însăși în munca culturală. În sinul masei de oameni,

formind populația orașelor și satelor noastre, există un tezaur imens de talente, inițiative și puteri de muncă insuficient antrenate încă în acțiunea culturală. Solicitate printr-o tehnică de acțiune socială bine chibzuță, aceste forțe creative pot fi valorificate, acțiunea culturală urmînd să capete un caracter „contagios”, adică de răspîndire de la om la om, cuprinsind totalitatea comunității umane prinșă în această acțiune de neconitență ridicare multilaterală a vieții lor.

5. Acțiunea culturală are la bază știința sociologiei. Acțiunea culturală are drept scop ridicarea treptată, grad cu grad, peste nivelul actual al vieții culturale a oamenilor. Ceea ce înseamnă că e utopic să se elaboreze un plan unic de acțiune culturală, adică o fixare de scopuri de atins simultan de către toată populația țării, scopuri precizate într-un program unic. Ci acțiunea culturală urmează a fi diferențiată de la grup social la grup social, pornindu-se de la nivelul existent pentru a se obține o ridicare de la acest nivel spre înainte. Ceea ce presupune cunoașterea situației culturale reale a fiecărui grup social cu care se lucrează. Nu se poate însă asigura acest mers progresiv decât printr-o investigație sociologică făcută după toate regulile unei sociologii „acționaliste” de cercetare a realităților pentru a se găsi soluțiile cele mai eficiente pentru atingerea scopurilor propuse. Sociologia pe care o preconizează Octavian Neamțu este deci o sociologie militantă, cea care astăzi poartă numele de „înginerie socială”.

6. Acțiunea culturală constituie un capitol din disciplina pedagogiei sociale. Bazată deci pe cunoașterea științifică atât a legilor generale ale vieții sociale, cit și pe ceea a realităților concrete, diversificate neconitenit în timp și spațiu, acțiunea culturală presupune punerea la punct a unor tehnici de acțiune. În afară de mariile sisteme ale rețelei de școli și instituțiilor culturale, ale mijloacelor de „mass media”, sint necesare și acțiuni locale, de teren, în legătură directă cu masa de oameni ce trebuie antrenați, organizati și mai ales dotați cu cele gospodărești indispensabile, pentru ca munca lor să nu fie stearpă sau doar formală, accentul punindu-se mai ales pe grupurile restrinse, pe care sociologia modernă le-a dovedit a avea o deosebită valoare educativă. Este deci necesar ca felurile domenii ale tehniciilor de pedagogie socială, adică de acțiune culturală cu masele, să fie considerate ca formînd baza invățămîntului și a deprinderilor profesionale a celor care au sarcini de „activiști culturali”.

În jurul acestor idei-mâlcă, lucrarea lui Octavian Neamțu cuprinde și o multiplicitate de amânunte utile, rod al unor experiențe

practice, acumulate de-a lungul întregii perioade care pornește încă de la cele din epoca dintre cele două războaie mondiale și ajunge pînă la ultimele, tăcute în condițiile actuale ale socialismului.

Aveam deci de-a face cu o încercare — socotim reușită — de a transmite și altora un întreg mod de gîndire și o întreagă experiență practică extrem de prețioasă, la care sunt invitați să reflectă, experimentându-le și dezvoltîndu-le la rîndul lor, generațiile care urmează.

Un mai emoționant testament cultural decît cel ce ni l-a lăsat Octavian Neamțu, e greu de imaginat. Mai ales pentru că, din toate paginile acestei cărți, care se vrea totuși didactică, răzbate neconțenit personalitatea superioară de om adinc iubitor de oameni, mereu creator în munca lui socială, mereu în fruntea inițiativelor valoroase, a celui care a fost Octavian Neamțu.

H. H. Stahl

VASILE SECĂREȘ, **Polemologia și problemele păcii**, București, Edit. politică, 1976

Actualitatea temei — în aspectele sale teoretice și practic-politice — este în afara oricarei discuții. Ea se referă la probleme vitale ale epocii noastre, care și găsește un loc central în documentele partidului nostru, constituind o permanentă preocupare și o creație afirmare a gîndirii și practicii politice a partidului și statului nostru. Totodată ea se inscrie pe linia cercetărilor innoitoare, de avangardă în domeniul abordat.

Conștient de complexitatea și amplitudinea temei, autorul își precizează de la început limitele deliberat acceptate, astfel că lucrarea nu-și propune să inventarieze și să trateze exhaustiv toate problemele care se pun în legătură cu statutul disciplinei la care se referă și nici să abordeze toți factorii cu rol beligerant care acționează în viața socială. Ceea ce dorește să realizeze — și putem anticipa că a reușit să facă — este o lucrare cu caracter teoretic, urmărind să evidențieze virtuțiile euristică și explicativă ale cercetării polemologice marxiste și, totodată să reinterpretze în lumina concepției materialiste a istoriei, rezultatele dobândite pe plan mondial în analiza premiselor violenței armate și a bazelor păcii. De aici, și structura — coerent concepută și realizată — a lucrării care se oprește întîi asupra statutului și funcțiilor actuale ale disciplinei, analizînd apoi fenomenul complex al războiului și descriind condițiile păcii în epoca contemporană.

Doresc să subliniez din primul moment că ne aflăm în fața unei lucrări interesante, pline de substanță, în care informația bogată se imbină cu o prelucrare teoretică marxistă consecventă și care umple un gol acut rezinsit în literatura noastră sociologică și politologică. Este, în același timp, o carte cu mare densitate de idei, în care atitudinea teoretică și metodologică a autorului se degajă cu claritate; tocmai pentru că este rezultatul unei munci migăloase și stărîuitoare de assimilare critică

a literaturii mondiale asupra domeniului abordat, dublată de sugerarea unor interesante ipoteze de lucru, pe care autorul le lansează, fără ostentație dar cu competență, aproape în fiecare capitol sau paragraf.

Partea introductivă a lucrării e consacrată unei atente analize a evoluției polemologiei în direcția constituirii ca disciplină științifică cu statut propriu. Relevind antecedentele majore ale modului de abordare științifică a problemei războiului — între care situează și contribuțiiile românești ale lui C. Dobrogeanu-Gherea și D. Gusti — autorul se oprește pe larg, realizînd o critică nuantată, asupra concepției sociologului francez Gaston Bouthoul, care a dat numele noii discipline. El marchează mutațiile înregistrate în decenile sase și sapte în detașarea de strategia explicativă avansată de școala franceză și în largirea areriei de investigare a fenomenului violenței armate, punctînd încorporarea în cercetare a condițiilor păcii și, mai ales, reformularea radicală a concepțelor război și pace care a condus și la o reorientare a concepției asupra funcțiilor disciplinei. Relevind aportul hotărîtor al marxismului și influența acestuia asupra elaborărilor contemporane, autorul evidențiază ideea că numai o abordare multi și interdisciplinară, avînd ca „obiectiv strategic” o perspectivă transdisciplinară organică, este în masură să ofere sansele unui veritabil progres în investigarea problemelor ridicate de utilizarea violenței armate în viața socială. Polemologia este definită, în acest context, ca cercetarea interdisciplinară a cauzelor războiului și a condițiilor păcii. Invocînd necesitatea unei abordări poliscopice și a utilizării unui model multifactorial — care să elimeze, în concordanță cu cerințele teoretico-metodologice ale sociologiei marxiste, orice tendință de unilateralitate, autorul își stabilește ca ipoteză generală de lucru ideea că: a. Întreaga viață socială conține

condiții cu rol beliger care, deși de importanță diferită — ceea ce impune distincția fundamentală între condițiile structurale și cele asociate — trebuie luate în calcul în totalitatea lor pentru punerea științifică a bazelor păcii și b. există o legătură indisolubilă între homicidul organizat și celelalte forme de violență din societate. Concluzia evidențiază ideea că afirmarea caracterului aplicativ al cercetării asupra războiului și păcii este indisolubil legată de acțiunea politică revoluționară pentru modificarea structurilor sociale care generează homicidul organizat.

Remarcăm în acest capitol soliditatea punctelor de vedere prin care se conturează coordonatele teoretico-metodologice ale abordării marxiste în cercetarea polemologică precum și orientarea justă în determinarea funcțiilor actuale complexe ale disciplinei.

Capitolul al doilea, de serioasă factură teoretică, abordează problema esențială a originilor și naturii războiului. Confruntându-se cu tendințele inspirate de psihanaliză și etologie, pe baza unei analize critice care să disocieze inferențele abuzive de sugestii explicative valoroase, autorul reușește să stabilească factorii transformării — în procesul hominizării — comportamentului agonistic în comportament beliger. În contextul luării în considerare a rolului real și/sau posibil al factorilor ce țin de psihologia individuală și colectivă în dialectica proceselor beligene, el introduce conceptul de „ambiguitatea conjuncturilor beligene” care-i servește la respingerea punctului de vedere după care războiul ar fi o fatalitate, un fenomen natural.

Capitolul al treilea, deosebit de consistent sub raportul contribuției personale, abordează pe larg condițiile societale (interne) ale utilizării violenței armate. Remarcăm în primul rind punctele de vedere avansate în explicarea cauzelor și condițiilor *influite* ale folosirii violenței armate, relevarea caracteristicilor „războiului arhaic”, concepută în strânsă legătură cu manifestarea raporturilor ierarhice și inegalitare de tip dominare-subordonare (în absență proprietății private) și a fenomenelor protopolitice în comunitățile primitive. Analiza se intemeiază aci pe valorificarea datelor oferite de antropologia politică (date necunoscute în perioada elaborării concepției marxiste), care proiectează o lumină nouă asupra societății primitive și a originilor politicului, inclusiv ale războiului. Formula deplină a condițiilor sociale ale războiului — arată autorul — se realizează odată cu apariția claselor și a organizării politice de tip statal, cind se precizează și distincția între condițiile structurale și condițiile asociate ale homicidului organizat. Războiul însuși se constituie — începând din această etapă — ca un instrument și o prelungire a violenței structurale, adică a

violenței incorporate de structura socială caracterizată de inegalitate și dependență, de dominare și exploatare. Fenomenele specifice polemologice care se conturează acum ating dezvoltarea maximă în societatea capitalistă.

Autorul stăruie, în cadrul analizei, și asupra elementelor derivate din organizarea în comunități etnice legate de un anumit teritoriu, descifrind semnificația polemologică a caracterului național, a intereselor naționale și a puterii naționale, corelându-le cu activitatea clasei dominante și cu autonomia relativă a politicului. După cum, tot în strânsă legătură cu condițiile structurale, este relevată participarea organizației militare la conservarea și expansiunea războiului.

Locul războiului în societate este discutat și în legătură cu condițiile *asociale* existente la nivelul culturii și al conștiinței sociale, precum și cu cele care intervin la nivelul procesului de decizie politică, întregindu-se astfel tabeloul factorilor *interni* care acționează asupra războiului și păcii.

Considerind, pe drept, că analiza relațiilor și proceselor interne nu este suficientă în stabilirea cauzelor războiului și a condițiilor păcii, autorul își continuă analiza luând în considerare, în capitolul al IV-lea, domeniul raporturilor dintre state, care oferă condiții structurale-cheie ale războiului. El își desfășoară activitatea atât în legătură cu activitatea de expansiune externă a clasei dominante cit și cu fenomenul puterii în politica mondială. Relevind drept cauză principală pătrunderea, globalizarea și cronicizarea relațiilor de inegalitate și dependență, de dominare și exploatare în viață internațională, autorul se opreste, în cîteva paragrafe, asupra condițiilor beligene care acționează cu deosebire în epoca noastră: tipul de structură internațională, tendința la expansiune și hegemonism, de subordonare a celor mai slabii, subdezvoltarea și împărțirea lumii în țări bogate și sărace, cursa înarmărilor, alianțele militare, desfășurarea procesului de comunicare între state. Si în strânsă legătură cu sistemul condițiilor sociale și politice ale utilizării violenței armate el analizează și procesul de promovare a păcii. Concluziile — intemeiate pe o analiză critică riguroasă și pătrunzătoare — pun în lumină justitia și caracterul novator ale poziției partidului și statului nostru în problemele cardinale ale războiului și păcii în epoca contemporană.

În final, autorul formulează, în manieră coerentă, o sinteză a schemei teoretice a cercetării întreprinse, în măsură să evidențieze și relațiile dintre diferenții factori utilizați în modelul explicativ propus. Poate că o aplicare la istoria reală, prin analiza unei situații beligene concrete, ar fi servit la testarea acestui model explicativ, cu atit mai mult cu cît raportul dintre condițiile interne și

cele externe, dintre condițiile structurale și cele asociate nu este totdeauna același, ci are o manifestare specifică, concret-istorică.

Cartea lui Vasile Secăres reprezintă o întreprindere matură, cu multe elemente de contribuție personală, originală; vizionarea asupra obiectului este modernă, pluridisciplinară, globală, iar tezele și sugestiile avansate în interpretarea problemelor sunt riguroș și solid argumentate. Deși cu caracter general-teoretic, lucrarea se leagă înțim de problemele politice majore ale epocii, de politica consecventă a României de democratizare a relațiilor internaționale și consolidare a păcii, de exigențele teoretice și practice formilate în gîndirea originală, novatoare a partidului nostru, a secretarului său general.

Autorul a consultat o bibliografie întinsă, care depășește sfera specifică a problemei, largindu-și aria informațională, în funcție de nevoile de argumentare pro sau contra unei teze, oferind cititorului satisfacția lecturii unei opere ce tinde să încorporeze și să valorifice elemente cultural-științifice cît mai largi. El dovedește că a reușit să stăpincască acest amplu spectru informațional, dindu-i interpretare personală și nuanțată, de pe poziții marxiste. Relevăm, de asemenea, coerența logică, maniera sistematică și forța argumentării teoretice. După cum se cer evidențiate eleganța stilului și precizia unei științifică a terminologiei utilizate.

O. Trăsnea

NICOLAE ECOBESCU, VICTOR DUCULESCU, **Drepturile și obligațiile fundamentale ale statelor**, București, Edit. politică, 1976

Viața internațională contemporană implică și, în bună măsură și facilitează, revederea și „corectarea” unor raporturi deteriorate, minimalizate sau ignorante în cursul vremii și mai ales denaturate cu bună știință în perioada imperialistă. Printre acestea la loc de frunte se înscriu prerogativele suverane ale statelor, indiferent de mărimea, orientarea politică, regiunea geografică sau rasă. Ca subiecte active în dreptul internațional ele au drepturi și obligații fundamentale și trebuie să dispună suveran de acestea și în întreaga lor activitate. Relevind legitimitatea și necesitatea instaurării unei noi ordini mondiale, președintele României socialiste – tovarășul Nicolae Ceaușescu – arăta că aceasta implică „noi norme de justiție internațională, care să statornească principiul superioare, cum sint respectul dreptului națiunilor, al popoarelor, al oamenilor de a fi stăpini pe destinele lor, de a-și organiza viața corespunzător proprietății națuințe. Un asemenea concept de drept internațional va putea deschide calea unei conurerări fructuoase între toate popoarele, în toate domeniile de activitate. Se poate spune că de-abia odată cu cucerirea deplină a independenței de către toate popoarele, cu făurirea unei lumi mai drepte și mai bune, cind oamenii vor deveni cu adevărat liberi, vor putea să-și făurească viața în deplină cunoștință de cauză.”

Aceasta va fi o eră nouă, superioară, o adevărată justiție socială și dreptate”.

Cunoașterea prerogativelor actuale și de perspectivă ale statelor, națiunilor, popoarelor în gîndirea și efectuarea activității externe

la diferite nivele, desprinderea tendințelor caracteristice în actualul context internațional este o sarcină la care pot și trebuie să-și aducă o contribuție sporită și politologii, juristi, sociologii de orientare marxistă.

Tocmai în acest efort se înscrie și recenta lucrare, aparținând autorilor Nicolae Ecobescu și Victor Ducrescu, *Drepturile și obligațiile fundamentale ale statelor*, apărută în Editura politică, 1976.

Deși relativ redusă în proporții, cartea abordează o problematică destul de largă și actuală și se oferă ca o lucrare de referință deopotrivă pentru cercetătorii și specialistii din domeniile juridice, politologice, sociologice, istorice. Cititorii vor găsi, în sinteză, atât scurte referiri istorice la „istoria” ideilor cuprinse, cit și evidențierea evoluției acestora în practica internațională și în literatura de specialitate.

Cum precizează în lucrarea defăldă, autorii – de altfel cunoscuți în viață științifică națională și prin alte lucrări și studii valoroase – „codificarea drepturilor și obligațiilor internaționale ale statelor se înscrie ca o acțiune proeminentă în procesul elaborării noilor norme de drept pe care va trebui să fie edificată o nouă ordine economică și politică internațională... Decurgind dintr-o necesitate obiectivă, precizarea drepturilor și îndatoririlor internaționale ale statelor este de natură să promoveze extinderea și diversificarea relațiilor de colaborare între toate națiunile lumii,

indiferent de mărime, potențial sau sistem social, să contribuie la intensificarea schimbărilor de valori materiale și spirituale între ele" (p. 146).

Lucrarea debutează prin evidențierea legăturii intrinseci dintre evoluția democratică a raporturilor dintre state și procesul statuarul unei noi ordini economice și politice mondiale. Așa, de pildă, în capitolul: *Respectarea drepturilor și obligațiilor fundamentale ale statelor — obiectiv esențial al noii ordini internaționale* autorii analizează: a) necesitatea definirii drepturilor și obligațiilor fundamentale; b. evoluția conceptului privind codificarea drepturilor și obligațiilor fundamentale; c. promovarea drepturilor și obligațiilor fundamentale—constantă a politicii externe românești.

Sintetizând diferitele opinii în legătură cu drepturile statelor din punctul de vedere al legalității lor, autorii consideră că ele sunt inerente oricărui stat — sunt sacre, inalienabile, intangibile și indivizibile. În spiritul poziției partidului nostru, al apărării cu sfîntenie a independenței și suveranității statelor, în lucrare se menționează: „Orice lezare a drepturilor fundamentale, orice violare a lor periclităază însăși existența statelor, constituie o primejdie gravă pentru pace și securitatea generală. Nici o normă de drept internațional care ar nesocoti sau subminea drepturile fundamentale ale statelor nu este de conceput. Orice acțiune care ar încălea aceste drepturi este contrar eticii, justiției și legalității, antrenează răspunderea internațională a celui ce se face vinovat de săvârșirea lui” (p. 7). În strînsă legătură cu drepturile statelor se află și obligațiile acestora. Aici este de fapt punctul de întâlnire, de coincidență între responsabilitatea și democrația statelor, națiunilor. Statele sunt răspunzătoare de politica lor cu alte state și națiuni și, în lumina dreptului internațional ca și a moralei internaționale, trebuie să asigure îsfăptuirea tuturor obligațiilor asumate. În același timp, ele participă astfel, cu drepturi egale, în spirit democratic la elaborarea și derularea deciziilor majore pe plan internațional. Ca norme imperitative ale dreptului internațional „obligațiile fundamentale ... alcătuiesc temelia indispensabilă desfășurării normale a relațiilor dintre state, conviețuirii lor pașnice. Ele se împun — toate — cu aceeași tărie tuturor statelor, atât în raporturile lor bilaterale cât și în cele cu caracter multilateral” (p. 7). Drepturile și obligațiile statelor în continuă extindere, ca urmare a

amplificării cooperării și colaborării dintre state în toate domeniile, a continuării perfecționării și democratizării a vieții mondiale, a contactului economic, politic, cultural, științific, diplomatic sint într-o strinsă interdependentă. Ele se completează reciproc. Afectarea, ignorarea unei laturi se bazează în același timp pe cealaltă latură.

De aceea, nu se pare cu totul îndrituită constatarea semnăturilor acestei lucrări că: „Laolaltă drepturile și obligațiile definesc și delimităză sfera licitului și ilicitului în dreptul internațional, ceea ce le este permis statelor și ceea ce le este interzis” (p. 8).

În lucrare se face o interesantă și utilă privire retrospectivă a momentelor prin care a trecut problema punerii și afirmării drepturilor și competențelor statelor de la origini și pînă astăzi și se prezintă efortul Organizației Națiunilor Unite ca și contribuția românească în acest sens. Astfel, reamintindu-se că țara noastră a propus la cea de-a XXX-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. documentul cu privire la îmbunătățirea și democratizarea acestui tor, în lucrare se evidențiază notele mai importante propuse a fi prevăzute într-un Cod de conduită cu caracter universal. Printre acestea sunt menționate: dreptul sacru al fiecărui stat la existență liberă, la independență și suveranitate națională, la pace și securitate, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și decide de sine stătător soarta, de a-și alege și dezvolta liber sistemul politic, economic și social, fără nici un amestec din afară, obligația fiecărui stat de a milita pentru lichidarea totală a colonialismului, egalitatea deplină în drepturi a tuturor statelor, indiferent de mărime, situație geografică, nivel de dezvoltare, orientare socială, apartenență sau neapartență la alianțe militare, obligația statelor de a se abține în relațiile lor internaționale, de la amenințarea cu forță sau folosirea forței sub orice pretext, în orice imprejurare și sub orice formă, precum și de la orice fel de constringere de ordin militar, politic, economic sau de altă natură împotriva altui stat.

Este de remarcat că, și aceasta sporește meritele lucrării despre care mi-am permis cîteva notări, deși tematic lucrarea este încărcată, autorii ei găsesc posibilitatea de a concluziona, de a formula idei interesante și originale. Interesul lucrării este declarat și de o bogată informare bibliografică și de un stil cursiv, plăcut, antrenant.

M. V.

Statul socialist român în etapa actuală, Bucureşti, Edit. politică, 1976.

Elaborată de un colectiv de autori, lucrarea insumează 10 studii care își propun să aprofundeze anumite aspecte ale rolului și funcțiilor statului în etapa actuală în lumina documentelor adoptate la Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român.

Primul studiu, *Perfecționarea organizării și conducerii societății — expresie a creșterii rolului partidului în orinduirea noastră socialistă* semnat de Ion Mitran, după ce argumentează convingător necesitatea rolului conducător al partidului în etapa actuală, reliefază o serie de aspecte de creațivitate și realism în conducerea social-politică. Analiza realităților politice și social-economice duce la sesizarea acelor aspecte ce se cer perfecționare. Capacitatea de a descoperi la timp elementele de noutate și progres și disponibilitatea pentru adaptări permanente sunt modalități de manifestare a rolului conducător al partidului, „Studierea concretă a fenomenelor social-economice, aprecierea lor din perspectiva obiectivelor fundamentale ale noii etape și adoptarea la timp a măsurilor politice, economice, organizatorice care se impun nu pot fi imaginate în afara receptivității față de nou, a cîtezanței în stabilirea acelor forme și metode de lucru ce corespund cel mai bine noilor condiții” (p. 21).

La acest studiu se impunea a fi remarcată mai ales noutatea în abordarea caracterului unitar al procesului de conducere.

Rolul și funcțiile statului socialist în etapa făuririi societății sociale multilateral dezvoltate, au fost abordate de prof. univ. dr. Dumitru Mazilu care subliniază rolul creșcînd al statului, sensurile majore ale evoluției sale, conținutul actual al funcțiilor sale și necesitatea realizării acestor funcții la un nivel calitativ superior. În cadrul funcției economico-organizatorică, autorul apreciază că în etapa actuală accentul principal se pune pe conducearea planificată a economiei, repartizarea rațională a forțelor de producție pe teritoriul țării, ridicarea nivelului de trai al celor ce munesc, consolidarea, dezvoltarea și apărarea proprietății sociale, de stat și cooperatiste. Este reliefată, de asemenea și sporirea ponderii funcției cultural-educative. În legătură cu această funcție se cîvine a se menționa că și în acest studiu ca de altfel și în alte studii de specialitate nu se evidențiază pe deplin toate aspectele și laturile sale, nu se descriucrează îndeajuns implicațiile majore pentru dezvoltarea societății românești ale acestei laturi a activității statale. Considerăm de asemenea că se impune și o analiză intercorelată a celor două funcții.

Sensurile majore în evoluția activității statale sunt apreciate de autor a fi acelea care vizează o tot mai consecventă aplicare a principiului centralismului democratic. Pentru aprofundarea ideii se fac referiri la sporirea competențelor organelor locale ale puterii de stat, la întărirea autonomiei, inițiativei și răspunderii lor. Alte măsuri adoptate în ultimă vreme privesc eliminarea paralelismelor, a suprapunerilor și verigilor intermediare, apreierea conducerii de unitățile de producție, instituționalizarea conducerii colective etc.

Studii semnate de dr. Ilie Rădulescu și prof. univ. dr. docent Ioan Ceterchi și intitulate: *Dialectica procesului de perfecționare a activității de stat în viața economico-socială. Îndărîtarea legăturii statului cu masele și Participarea maselor la conducerea societății — esență a democrației sociale*, abordează teme apropiate și care pe alocuri se interferează. Dialectica perfecționării activității statului în domeniul economico-social duce la constatarea că în etapa actuală are loc o extindere a bazei economico-sociale a statului, o integrare socială a sa tot mai profundă, o adincire a caracterului democratic al puterii și o diversificare a căilor de exercitare a acesteia. Un alt element al acestei dialectici pe larg analizat este și împletirea activității de partid și de stat, proces concretizat în apariția organizațiilor cu dublu caracter, de partid și de stat. „Specificitatea acestora constă în faptul că îndeplinește atât funcții politice ce revin unor organe de partid, cit și funcții executive ce revin unor organe administrative ale statului. Astfel, ele imbină în procesul exercitării atribuțiilor ce le revin adoptarea de hotărîri cu caracter politic cu adoptarea de măsuri și decizii cu putere executivă, asemănător organelor de stat” (p. 78).

Perfecționarea continuă a democratismului socialist este demonstrată în studiul semnat de prof. dr. docent Ioan Ceterchi prin analiza făcută democrației sociale din patru unghiiuri diferite: Creșterea rolului organelor reprezentative și participarea directă a cetățenilor; Simplificarea și apropierea de mase a aparatului de stat. Participarea cetățenilor la activitatea unor organe de stat; Participarea oamenilor muncii la conducerea întregii economii; Rolul sporit al organizațiilor obștești în sistemul democrației sociale.

Făcîndu-se referiri la operele clasnicilor marxism-leninismului, la lucrările tovarășului Nicolae Ceaușescu și la documentele Congresului al XI-lea al P.C.R. în studiu se apreciază, pe bună dreptate, că „în concepția și practica partidului nostru, prin participare se are în vedere antrenarea efectivă a oamenilor

muncii la viața politică, la conducerea societății și a statului. Așa cum democrația socialistă îmbrățișează toate laturile vieții social-politice, juridice, economice, culturale, științifice și obștești, la fel participarea presupune antrenarea oamenilor muncii la conducerea tuturor laturilor vieții sociale" (p. 108).

Petru Berar și Dinu Marinescu în studiul intitulat *Desvoltarea invățământului, științei și culturii — componentă a activității statului nostru socialist* insistă asupra extinderii și perfecționării invățământului, cercetării științifice ca factor al progresului, înflorirea creației literar-artistice, subliniind în final caracterul revoluționar al activității de educație socialistă.

Studiul consacrat *Legalitatea socialiste — principiul fundamental al vieții statale* este semnat de dr. George Antoniu care realizează o sinteză reușită a principalelor aspecte înglobate în conceptul de legalitate socialistă.

Raportul dintre stat și națiune este abordat în studiul semnat de dr. Elena Florea. Plecind de la Programul partidului, de la numeroasele aprecieri făcute de tovarășul Nicolae Ceaușescu, autoarea dezvoltă cu argumente variate teza științifică că națiunea, statul național continuă să aibă un mare rol în societate în general și în societatea socialistă în special.

Studiul următor intitulat *Suveranitatea statului în condițiile socialismului* este semnat de prof. univ. dr. Constantin Vlad și prof. univ. dr. Dumitru Mazilu. După definirea și explicarea conceptului de suveranitate de stat, autorii combat de pe pozițiile marxist-leninismului, ale partidului și statului nostru o serie de teorii puse în circulație de gindirea social-politică occidentală potrivit cărora suveranitatea de stat ar fi depășită istoricște. Un subcapitol aparte este consacrat de autori politicii P.C.R. de întărire a suveranității statului nostru, de dezvoltare a colaborării cu țările socialiste, a cooperării pe plan internațional.

Studiul nu se mulțumește cu repetarea unor teze deja afirmate în literatura noastră politologică, ci aduce argumente noi în sprijinul viabilității statului național în prezent și viitor. Merită să subliniem, în acest sens, abordarea relației dintre integrarea politică și suveranitatea de stat.

Un studiu care se impune în mod deosebit în ansamblul lucrării este intitulat *Apărarea patriei — funcție a statului socialist, operație a întregului popor* semnat de general maior dr. Constantin Olteanu și colonel dr. Ilie Ceaușescu. Plecind de la aprecierea din Programul P.C.R. că partidul acordă și va acorda în continuare toată atenția întăririi capacitații de apărare a patriei, participării active a întregului popor la apărarea cuceririi revoluționare, a independenței și suveranității țării, autori au ajuns la concluzia științifică după care „Activitatea partidului și statului orientată spre întărirea capacitații de apărare a patriei dă expresie unor inalte comandamente naționale și are în același timp, o profundă legitimitate juridică, deoarece autoapărarea este un corolar firesc al dreptului poporului de a-și hotărî de sine stătător viitorul, de a-și apăra libertatea, suveranitatea de stat și independența națională” (p. 242).

Teza că apărarea patriei este sarcina și opera întregului popor este susținută cu argumente politico-juridice, economice, tehnico-militare, geografice, psihologice și istorice. Una dintre ideile fundamentale ale studiului este rezumată de autori astfel: „Concepția Partidului Comunist Român privind apărarea patriei ca operă a întregului popor, precum și sistemul în care aceasta se materializează permite realizarea unei forțe de apărare capabile să contracareze acțiunile oricărui agresor, chiar superior în efective și înzestrare tehnică” (p. 250).

Exemplu concluzionant de abordare științifică multidisciplinară a problemelor, studiul se distinge și prin claritate, vibrație patriotică și forță de convingere.

Lucrarea se încheie cu studiul semnat de prof. univ. dr. Mircea Malița intitulat *Politica externă a României socialiste în slujba luptei pentru o lume mai dreaptă*. Structurat cu multă grijă și după criterii logice în nouă subcapitole, studiul oferă o privire sintetică asupra principalelor aspecte ale politicii externe românești. Sint relevante, de asemenea, principalele inițiative românești în diferite foruri internaționale și meritele P.C.R. și personal ale tovarășului Nicolae Ceaușescu. „Succesul și prestigiul dobândite de România socialistă pe plan extern izvorăsc din modul în care Partidul Comunist Român a știut să exercite rolul său conducător și organizator în toate domeniile vieții politice, economice și sociale ale țării. În același timp, realizările din ultimul deceniu pe plan extern ale țării noastre, care au adus României un prestigiu fără precedent în istoria sa, sunt legate direct de activitatea pe plan teoretic și practic a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului și președintele statului român” (p. 308—309).

Ideea pe care în mod deosebit dorim să o subliniem pentru cititori, la acest studiu, este cea referitoare la tratarea unității dialeactice dintre politica internă și externă a statului nostru.

În ansamblul său lucrarea aduce o contribuție importantă la evidențierea caracterului profund științific și realist al politicii marxist-leniniste a Partidului Comunist Român de dezvoltare și perfectionare a formelor, structurii și organizării vieții statale.

Ca o lipsă ce trebuie împărtășită redactorilor cărții este repetarea și suprapunerile care există între diferite studii. O delimitare exactă a obiectului fiecărui dintre cele 10

studii ar fi fost de natură să ferească cititorul de a întlni de două, trei, patru sau chiar de mai multe ori aceleși idei.

P. SUIAN

DRĂGĂNESCU MIHAI, Sistem și civilizație. București, Edit. politică, 1976.

Analiza sistemică a societății umane nu reprezintă un demers nou în cadrul investigațiilor științifice contemporane. Cel ce dorește să repună în discuție această problemă își asumă o sarcină foarte dificilă, fiind obligat să căuta noi perspective de rezolvare, a evidenția fațete încă lăsate în umbra cunoașterii, într-un cuvânt a folosi tot ce s-a acumulat în acest domeniu și a reușii să fie original. Lucrarea *Sistem și civilizație* se încadrează în această exigență, am putea-o numi, axiomatică. Ceea ce surprinde în mod plăcut se referă la tratarea temei propuse din numeroase unghiiuri de vedere menite să ofere o imagine mai profundă și sintetică în înțelegerea mecanismelor complexe ale dezvoltării societății. Ancorat în plină actualitate, autorul reușește să scoată la lumină diverse aspecte mai puțin elucidate, să propună spre meditare soluții valoroase, să dea răspunsuri la unele întrebări și să lasă pe cititor a continua să se gindească la alte noi aspecte.

Ceea ce dorim în această sumară prezentare constă în conturarea unor teze care nisau părut cele mai interesante din unghiu de vedere al sociologiei, în exprimarea opiniei asupra valorii acestor teze și — pe măsură posibilităților — a puner în discuție unele puncte de vedere ale autorului care nisau părut mai puțin fundamentate.

Tratarea societății ca un sistem ne poartă spre elaborarea unor analogii (sau comparări) cu modul de acțiune a sistemelor existente în alte domenii. De altfel, după cum este prea bine cunoscut, teoria sistemelor s-a formulat la început pe baza unor domenii diferite de cel al societății, științele sociale trecând ulterior să folosească această achiziție. Aceste considerente istorice au avut și o valoare pozitivă, oferind celor preocupăți de cunoașterea societății un instrument teoretico-metodologic bine pus la punct și probat prin confruntarea sa cu datele și concluziile unor științe cu un mare grad de exactitate. Există și un pericol, sesizat de unii, constând în transcrierea mecanică a modelelor sistemelor „extra-societale” în cadrul uman.

De la început, autorul atenționează și el asupra acestei posibilități de eroare, eviden-

țind modul specific de a înțelege și trata conceptul de sistem în cazul raportării sale la societate. Societatea este un sistem al interacțiunilor umane, în care se înfruntă și confruntă pasiuni, aspirații, interese, valori, în care mecanismele de funcționare se referă la viața și soarta umanității. Subscriem ideii după care „modul de conducere nu înseamnă numai sisteme informaticice, matematice și calculatoare electronice, căci acestea oferă numai instrumente și metode, nu și principii sociale. Modul de conducere înseamnă reflectarea aspirațiilor umane, a conștiinței sociale în activitatea de conducere, înseamnă partid, stat, problema democrației și libertății, principiile general-valabile, precum și cele specifice socialismului și mai ales ale vîltoiorului, ale comunismului” (p. 9—10).

Toțmai această dimensiune umană sub care este desfășurată întreaga problematică a lucrării îl dă acesteia o „substanță” socială fundamentală capabilă să servească ca bază analizei și generalizărilor științifice deosebit de valoroase. Avind în centrul său omul, ca ființă multilaterală și aspirind la multilateralitate, socialismul dă revoluției tehnico-științifice adevarată și esențială dimensiune umanistă, în care omul devine suportul întregului sistem, atât în ceea ce privește „întrările” mecanismul de funcționare, cit și „iesirile”. Studiile *Criteriile civilizației, Societatea ca sistem și Om — economie — valoare*, nisau părut deosebit de interesante din acest punct de vedere.

Ca sistem cu autoreglare, societatea cunoaște diferite nivele de acțiune ale „buclelor de reacție”, cele existente pe ansamblul societății fiind hotăritoare. Societatea ne apare ca un mod de generare a „energiei sociale” (p. 195) ca urmare a reacției pozitive a investiției sociale, adică a unei reacții „care asigură creșterea ieșirii” (p. 195). Bineînteleas, această „generanță socială” nu se petrece la fel în orice sistem social. Aici apare un alt merit al lucrării: evidențierea unor dimensiuni specifice funcționării sistemului social al socialismului care asigură dezvoltarea permanentă, ascendentă a ţării noastre.

Sistemul socialist cuprinde, ca o dimensiune definitorie a funcționării sale, modul de inovare a societății. Împreună cu revoluția științifică și tehnică, revoluția socială asigură inovarea societății pe linia progresului. Analiza raportului dintre știință, modul de producție și modul de inovare nu se pare meritorie și originală. Conceptul „mod de inovare” cu care operează autorul (studiu *Revoluția tehnico-științifică și modul de inovare al unei societăți*), deși nu ne apără clar definit, se dovedește eficient în structura logică și concretă a demonstrațiilor privitoare la realizarea schimburiilor sociale. În lupta dintre nou și vechi, socialismul creează aspecte specifice ale procesului de inovare: surse de inovare, relații de inovare, structuri de inovare și instituții de inovare (adică un mod de inovare). Din această perspectivă am avea unele rezerve cu privire la astă idee a autorului (care, credem, contrazice teza „generației sociale”) și privind autogenerarea sistemului social ca dependență de mediul exterior: „Pentru a genera energie, materiale, produse, idei, concepții, informații, societatea trebuie să obțină din afara ei o energie primară, căci în nici un caz ea nu poate genera energie din nimic. Această energie primară o primește din mediul înconjurător. Singura sursă de alimentare primară a societății o constituie mediul înconjurător” (p. 193).

Ne manifestăm obiecțiile critice și asupra modului ambiguu în care este tratat conceptul de civilizație. Socotind că „civilizația este o noțiune destul de vagă” (p. 484), autorul nu reușește să prezinte clar ceea ce ar cuprinde în fapt acest termen. Identificând civilizația cu calitatea relațiilor umane (p. 229, 419, 445–446 s.a.), iar aceasta fiind apreciată ca un domeniu al calității vieții (p. 234), autorul oscilează între reducerea esenței sale la tehnică (p. 418) și tratarea sa din punctul de vedere al psihologiei (p. 234) sau al umanismului și eticii (p. 265): „Civilizația este o noțiune destul de vagă, nu este încă o categorie sociologică, dar dacă viața spirituală a oamenilor, umanismul și etica au un sens, acestea trebuie să fie criterii care să stea la baza noțiunii de civilizație ...” (p. 484).

Meritorie ni se pare încercarea de a analiza sistemul social folosind o serie de modele ale mecanicii, fizicii, matematicii („Societatea ca sistem”, „Forță și cimp social”). O serie de concepte folosite de autor, cum ar fi: funcția de investiție socială, energie socială, inerție socială, rezistență socială, cimp social etc. pot fi luate în considerație în elaborarea modelelor specifice sistemelor din societate. Din păcate, autorul nu dă o imagine prea clară asupra sensului acordat unora dintre aceste concepte. Constituie încă un obiect de discuție chiar înțelesul pe care autorul

il dă termenului de social el identificându-se cu ansamblul societății (ceea ce unii autori desemnează prin termenul mai general „societate”). Nici conceptul de „cimp social” nu ni se pare prea clar explicitat (p. 461–462) pe linia de a evidenția ce ar aduce el nou în modul de analiză a societății.

Introducerea dimensiunii „valoare” în analiza sistemului social are meritul de a deschide un important capitol de discuție. Aprecierea sistemului din punctul de vedere al valorii obiectivelui și funcționalității sale are capacitatea să dea, în sensul cel mai profund, valență umană de înțelegere a societății. Orice societate trebuie apreciată din punctul de vedere al capacitații sale de a satisface necesitățile, interesele, aspirațiile omului. Democrația, etica și echitatea, egalitatea socială, realizarea umană, libertatea sunt concepte inherentă analizei sistemului social. Doar în lumina modului în care o societate asigură realizarea acestor valori umane fundamentale se poate da o apreciere științifică corectă sistemului dat, se poate înțelege perspectiva sa istorică. Socialismul și comunismul creează un nou tip de sistem, în care omul – ca scop suprem al politicii Partidului Comunist Român – devine și principalul criteriu valoric al autoreglării și evoluției sistemului. Umanismul devine tipul de funcționare a sistemului, elementul de autoreglare, de multiplicare a potențelor creative ale maselor în socialism („Sistemul și civilizația comunistă”). Umanismul – luat ca o atitudine filozofică, etică, practică revoluționară – impune luarea în considerație a omului sub întreaga sa complexitate. Autorul aduce în discuție cu o reală forță de convingere, teza după care omul trebuie înțeles în determinantele sale specifice cu tensiunile și aspirațiile sale, necesități și interese, cu ceea ce este contradictoriu în existența și conștiința sa. Socialismul și comunismul dau umanismului un conținut concret, omul nemai fiind tratat doar ca specie: „Comunismul, în conformitate cu demnitatea sa, trebuie să asigure viață nu numai a speciei, ci și a fiecărui om în parte și, în plus, trebuie să asigure CALITATEA VIETII” (p. 253). Încheiem această scurtă recenzie cu sublinierea valorii teoretice și practice a acestui punct de vedere, care ia omul nu ca un element nediferențiat al „masei” care acționează într-un sistem, ci socotește funcționalitatea sistemului, ca rezultând din modul de participare a fiecărui individ, din angajarea socială și satisfacțiile fiecărui, din asigurarea împlinirii cerințelor și aspirațiilor de viață ale fiecărui membru al societății noastre. În funcționarea sistemului societății noastre nu se realizează și nu trebuie să se realizeze o „topire” a indivizilor

În colectivitate, o aducere a persoanelor și personalităților la „un numitor comun”. Cu cit fiecare om va fi mai plenar angajat și va participa cu specificul aptitudinilor și modului său de a fi la dinamismul sistemului, cu cit „ieșirile” din sistem vor oferi satisfacții

tot mai mari fiecăruiu în parte, cu atât sistemul general va fi mai viabil, mai dinamic, mai apt a duce societatea noastră spre progres și bunăstare.

Oscar Hoffman

ELENA POPOVICI *Societate, ideologie, cunoaștere* — Colecția Sinteze sociologice — București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976

Ideea dependenței cunoașterii, a gîndirii în genere, de cadrele sociale obiective precum și de anumite trăsături proprii subiectului individual a preocupat din totdeauna gîndirea filozofică. Problema raportului dintre realitatea socială concretă și reflectarea ei pe planul conștiinței, ca parte a problemei fundamentale a filozofiei, a constituit un punct de referință în dezvoltarea ideilor despre societate. În acest sens, sociologia cunoașterii, mai întii ca problematică specifică în cadrul filozofiei, apoi ca disciplină conturată cu statutul de sine stătător, s-a bucurat, implicit sau explicit, de o atenție specială, desigur pe măsura nivelului de cunoaștere dobândit de fiecare epocă.

Ca și alți sociologi autoarea prezentului volum, dr. Elena Popovici, a înțeles că explicația științifică a proceselor sociale, înțelegerea semnificației unor fapte, regularități sau legitimită ale dezvoltării sociale necesită raportarea la anumite principii epistemologice, elaborarea cadrului teoretic, necesar oricărei discipline sociale, în funcție de „nivelul de cunoaștere al cunoașterii”.

De la început este exprimat punctul de vedere al autoarei în raport cu sociologia cunoașterii care, „departe de a fi numai o epistemologie a cunoașterii sociale,... tinde să devină, prin implicațiile sale largi în sfera cunoașterii științifice actuale, o epistemologie sociologică a întregii cunoașterii”. În acest sens, autoarea este preocupată să aducă argumente teoretice și istorice care să demonstreze utilitatea sociologiei cunoașterii atât pentru consolidarea statutului sociologiei și fundamentarea epistemologică a celorlalte științe sociale, cit și pentru dezvoltarea epistemologiei în general.

Primul capitol analizează conturarea problematicii sociologiei cunoașterii în cadrul cunoașterii sociale și constituirea ei ca disciplină de sine stătătoare. Sunt analizate raporturile de determinare existente între cadrele social-istorice pe de o parte, și cunoașterea naturii, cunoașterea vieții sociale și cunoașterea cunoașterii, pe de altă parte, privită ca formă specifică de activitate socială,

legată în mod direct de practica social-istorică, determinată de aceasta și determinând-o, la rîndul ei, în procesul continuu al dezvoltării umane.

Demersul teoretic și istoric realizat de autoare are drept scop prezentarea factorilor sociali care au dus la elaborarea unei perspective sociologice asupra cunoașterii, atât determinările, cit și implicațiile sociale ale imbogățirii cunoștințelor despre natură și societate, precum și consolidația pe plan filozofic a unor epoci profund revoluționare din viața societății care au condiționat, paralel cu dezvoltarea sociologiei, și într-un fel din cadrul ei, apariția problematicii sociologiei cunoașterii.

Trecind în revistă contribuțiile teoretice, la constituirea perspectivei sociologice asupra cunoașterii, autoarea face o incursiune în istoria sociologiei cu referire specială la acei gînditori preocupati de problemele epistemologice științelor sociale și în special de fundamentarea epistemologică a sociologiei, (E. Durkheim, M. Mauss, W. Ierusalem, M. Scheler, P. Andrei, M. Weber), evidențînd cu obiectivitate științifică reușitele și limitele concepțiilor lor izvîrte din ignorarea sau neînțelegerea adevăratului conținut al raportului dintre cadrele sociale și cunoaștere.

Ar fi fost poate interesant și instructiv în această privință, ca autoarea să se refere mai pe larg la contribuția adusă la dezvoltarea epistemologiei științelor sociale de unii reprezentanți ai școlii neokantiene precum și la W. Dilthey care, în preocupările lor de filozofia istoriei au avut în vedere unele din direcțiile principale ale sociologiei cunoașterii. Avem în atenție problematica obiectivității cunoștințelor în știință istorie precum și, ideea importantă a cadrelor sociale în condiționarea cunoașterii sociale, a semnificației acestora, chiar dacă nu în spiritul filozofiei marxiste, în procesul dobândirii unei cunoștințe obiective.

În continuare, autoarea pună în evidență sursele principale de constituire și dezvoltare a sociologiei cunoașterii: — manifestarea relațiilor sociale capitaliste în formele sale cele mai contradictorii, ceea ce a determinat o

multitudine de fapte oferite științelor sociale particulare; — recunoașterea faptului că, criteriile logice ale științelor sociale particulare erau insuficiente pentru înțelegerea adevărului cu atât mai mult cu cit, realitatea socială, complexă și contradictorie și interesele diferite exprimate de pozițiile oamenilor de știință puneau sub semnul întrebării obiectivitatea cunoștințelor dobândite în acest domeniu.

Astfel, sociologia cunoașterii apare ca o consecință a unor transformări fundamentale ale realității sociale, reflectate în planul cunoașterii, cit și din logica internă a științelor sociale care cerea să se fundamenteze științific, raportul dintre concepțiile și ideile elaborate despre societate și cadrele sociale determinante.

Un capitol aparte este dedicat contribuției pe care o aduce marxismul la constituirea sociologiei cunoașterii, prin sublinierea unității dialectice dintre latura subiectivă și cea obiectivă a cunoașterii, a practicile sociale ca bază a obiectivității cunoștințelor dobândite. Autoarea analizează contribuția clasiciilor marxiști la elaborarea conceptelor fundamentale ale științei despre societate, mai ales a conceptualui de practică socială, criteriu fundamental al obiectivității științifice.

Sublinind caracterul istoric al cunoștințelor (teorii, idei), ca emanație a unei realități sociale determinante concret-istoric și ca expresie a unui anumit nivel de cunoaștere atins de societate la timpul respectiv, autoarea își exprimă propriul său punct de vedere în problema cunoașterii. Este subliniat pe larg caracterul social al relației cognitive ca urmare a unității specifice dintre obiect și subiect, relație în care obiectul nu este ci „devine obiect al cunoașterii în procesul practic”, subiectul fiind rezultatul dezvoltării și practicii social-istorice a unei colectivități umane, atât în ceea ce privește conținutul structurilor, cit și facultăților sale de cunoaștere. Relația cognitivă subiect-obiect este prezentată ca o „interacțiune ce se desfășoară ca proces practic, obiectiv și se manifestă prin modificarea reciprocă, în cadrul ei și prin ea”, atât a obiectului, care nu mai există în stare pură ci devine, pe măsură ce intră sub acțiunea subiectului, cit și a subiectului însuși, determinat concret istoric în conținutul și structurile sale logice de cadrele sociale ale epocii date, de apartenența la o anumită structură grupală a societății.

Contribuția cea mai însemnată a marxismului la sociologia cunoașterii constă — după autoare — în elaborarea teoriei marxiste a ideologiei în înțelegerea ei ca „un gen specific de reflectare a realității sociale”, ce capătă trăsături proprii datorită dependenței sale de structura grupală a societății. Discutind unele din sensurile care i-au fost atribuite conceptualui marxist de ideologie, autoarea distinge

două accepțiuni de bază pe care le implică materialismul dialectic și istoric: a. falsă conștiință a realității sociale; b. ansamblu de idei ce exprimă genetic și funcțional, structura grupală a societății constituindu-se drept conștiință de clasă.

Delimitindu-se de acele puncte de vedere care privesc ideologia exclusiv în atrubutele sale negative, autoarea analizează pe larg, în capitolele următoare, cadrele sociale reale care fac posibilă ideologia ca „falsă conștiință”. Desprinderea muncii intelectuale de muncă fizică face posibilă iluzia independenței conștiinței față de existență și astfel ea se poate considera „pură”, lipsită de orice determinare. Deși tocmai prin aceasta reflectă o realitate concretă (ruptura dintre două tipuri fundamentale de activități) ea se exprimă printr-o aparență — independența sa absolută — fără a fi capabilă să vadă cauzele reale ale genezei sale și adevărată sa valoare.

Analizând „conștiința falsă” ca reflectare iluzorie a realității, autoarea subliniază, în spirit profund marxist, acel moment real al procesului cunoașterii care o face posibilă, acea diferență, ce scapă conștiinței, dintr-un procesul real de viață și cel gîndit de oameni, dintre mobilurile lor ideale și mobilurile lor reale. Această accepțiune a ideologiei apare ca moment necesar al cunoașterii, în care adevăruri incomplete și explicații cauzale numai parțial fundamentate științifice se completează în teorii și concepții proprii unui grup social dat.

Alături de cauze de natură obiectivă care fac posibilă, și într-un fel necesară, ideologia, și care rezultă din structurarea funcțională a societății în permanentă schimbare, se înscrie însăși procesul cunoașterii ca moment aparte al practicii social-istorice, precum și structura grupală a societății (clase, comunități istorice diferite), care condiționează subiectul cunoșcător. Ca urmare, ideologia, apare în opinia autoarei ca „rezultatul unui proces istoric îndelungat de cristalizare a unui șir de reflecții deformate ce se intemeiază reciproc și sunt mai greu de pus în lumină deoarece se constituie permanent ca produs adiacent al lanțului continuu de distanțări cognitive necesare ale conștiinței în raport cu existența”.

Contribuția deosebită a Elenei Popovici constă, după părere noastră, în analiza nuanțată și pertinentă a celor două accepțiuni date ideologiei și îndeosebi celei generale care se definește ca „ansamblu larg de idei, ce se constituie genetic pe baza structurii grupale a societății și se integrează funcțional în sistemul social ca latură subiectivă necesară și activă a acestuia”.

Un loc aparte în lucrare îl ocupă critica teoriilor dezideologizării, cu referire specială la K. Mannheim, a cărui doctrină, cu valoare mai ales metodologică este pe larg analizată.

Autoarea se oprește îndeosebi la contradicția la care este silit să ajungă Mannheim care, convins de superioritatea sa în raport cu marxismul, recunoaște, pe de o parte, condiționarea cunoașterii de cadrele social-istorice dar, pe de altă parte, consideră că poate intemeia sociologia cunoașterii deasupra oricărui „perspective” de clasă sau grup, deasupra oricarei partinități, ca opanaj al unui grup anume de intelectuali „detasat social”. Arătind că pledoriile susținute în spiritul dezideologizării (S. M. Lipset, R. Aron etc.) sunt ele înșile ideologice, autoarea susține — pe bună dreptate — că „locul dezvăluirea genezei și conținutului ideologilor prin explicarea lor în perspectiva grupului a societății reprezintă unicul mod de rezolvare teoretică a raportului dintre ideologie, societate și cunoaștere...”.

Din perspectiva sociologiei marxiste a cunoașterii, se subliniază faptul că ideologia, ca fenomen social complex, este în dependență directă de structura de clasă ca formă esențială a structurii sociale grupale a societății, și numai în funcție de aceasta, poate fi analizat aportul ei la dezvoltarea cunoașterii sociale. Rolul cognitiv al ideologiei rezultă din faptul că practica socială, diferită de la un grup la altul, generează reprezentări și idei diferite despre structurile sociale și modurile de producție — cu posibilitatea unor înțășări reale sau mai puțin adecvate ale realității. Aceasta se întimplă fie datorită fenomenului social care nu se prezintă încă în forma sa cea mai deplină fiind în devenire, fie, datorită capacitații reduse de cunoaștere și acțiune socială a grupului respectiv, fie prin deformare deliberată a concepțiilor sistematizate. Astfel, gradul real sau iluzorii al ideologiei, și valoarea semnificațiilor sale depinde de cadrele social-istorice ale unei epoci date, de raporturile de clasă, constituindu-se în ultimă instanță într-un instrument de acțiune socială. Având cauze istorice reale, ideologia va dispărea odată cu realizarea unei societăți fără clase antagoniste, cadru care va permite realizarea pe plan teoretic a unității dintre partinitate și obiectivitatea științifică.

Capitolul următor constituie, după părerea noastră, o contribuție deosebită în literatura sociologică românească, la sociologia ideologiei și implicit la dezvoltarea epistemologiei științelor sociale. Ocupându-se de factorii sociali care influențează formarea ideologiei în dependență directă de schimbarea cadrelor sociale, Elena Popovici desfășoară o analiză de detaliu a mecanismului de constituire a ideologiei, demonstrând necesitatea acesteia, ca moment al cunoașterii sociale în condițiile societății structurate în clase antagoniste cu interesopuse.

Distingind între două păliere diferite de constituire a ideologiei (spontană sau semi-conștiință și ca doctrină închegată) autoarea analizează caracterul pregnant partinic al celui de-al doilea palier, precizind că gradul său de obiectivitate este determinat și poate fi judecat, cu perspective de obiectivitate, numai în funcție de „rolul istoric al grupului sau al clasei care o elaborează”. Astfel, condiția obiectivității științifice este oferită, după autoare, de „concordanța tendențială” a ideologicii unei clase sociale față de elementele obiective ale modului de producție.

În același timp însă, autoarea tine să preciseze, în ceea ce privește condițiile realizării unei obiectivități a cunoașterii sociale, caracterul procesual al dobândirii acestor obiectivități ca expresie a evoluției istorice reale a societății, ca și a istoriei cunoașterii acesteia.

Reluând problema raportului știință-ideologie, în care știința ai „lînde să cucerească și să se instaleze în universalul inteligeabil, iar ideologia să-l ajusteze conform nevoilor și aspirațiilor epocii, comunității, grupului”, autoarea subliniază faptul că cele două relate coexistă și se influențează reciproc printre-un mecanism propriu activității de cunoaștere a vieții sociale. Astfel, raportul știință-ideologie nu este un raport de opozиie, ci de înglobare a ideologiei.

Fără indoială, lucrarea se constituie ca un răspuns dat, de pe poziția filozofiei marxiste, teoriilor burgheze ale dezideologizării și, în același timp, ca o contribuție importantă la dezvoltarea sociologiei românescii a cunoașterii. Cu deosebire, aportul său se înscrise mai ales, pe linia analizei făcute ideologiei din perspectiva sociologiei marxiste a cunoașterii, ca un moment specific al cunoașterii sociale, precum și în analiza pertinentă a dimensiunii sociologice a subiectului, a determinanților sale concret-istorice.

Pe linia dezvoltării acestei încercări, am sugerat autoarei să se referă și la cercetarea sociologică concretă a determinanților sociale a cunoașterii, urmărind unele direcții preecum: evoluția cunoașterii în societatea contemporană aflată sub impactul revoluției științifico-tehnice și a exploziei informaționale, analiza cadrelor sociale ale cunoașterii în interdependență cu genuri diferite de cunoaștere, organizarea socială a cunoașterii și valoarea acestea pentru dezvoltarea cunoașterii însăși, gradul diferit de integrare în viața socială a cunoștințelor de diferite genuri, cu o analiză specială asupra progresului real al cunoașterii, a raportului dintre progresul în știință și influența lui asupra procesului practicăi sociale.

Argentina Flruță

**PETRU BERAR, Religia în lumea contemporană, București,
Edit. politică, 1976**

În analiza critică a religiei numele fondatorilor comunismului științific împarte istoria în două epoci. Prima — epoca necritică — se încheie cu numele lui Karl Marx și Friedrich Engels, a doua, epoca analizei marxiste a religiei — începe cu numele lor. În operele lor, începînd cu cele două articole celebre ale lui Karl Marx, *Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere și Contribuții la problema evreiască* — scrise în 1843 și publicate în 1844 — religia este analizată, în forma ei negativă ca : 1. filozofie („teorie generală” despre lume), 2. sociologie („o concepție răsturnată despre lume, pentru că înșuși statul, societatea constituie o lume înlocuită pe dos”), 3. știință („compendiu general” al lumii înțoarsă pe dos), 4. politică (temei general de „consolare și de justificare” al acestei lumi și „religie a dominației” = „dominația religiei”), 5. antropologie, 6. logică „în formă populară”, 7. morală, 8. istorie, 9. psihologie socială, 10. ideologie („forma sfîndă a înstrâinării de sine a omului”, „susținut creaturii chinuite”, „sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă”, „spiritul unor ordinuri lipsite de spirit” = „opta al poporului”).

Volumul *Religia în lumea contemporană*, apărut de curînd în Edit. politică, sub semnatura lui Petru Berar, prestigios cercetător marxist al religiei, pune, implicit sau explicit, toate aceste elemente prime și fundamentale ale criticii marxiste a religiei și propune răspunsuri noi și originale.

Cele 13 capituloale lăcerării constituie o regindire și o rezervare a unor studii mai vechi, întregite prin reflexii noi. Scopul cărții lui Petru Berar îl constituie explicarea religiei și a stării de religiozitate în spiritul teoriei și metodologiei filozofiei și sociologiei marxiste. Petru Berar dedică această carte, în primul rînd, tinerelui, pentru că, prin caracteristicile sale, tineretul reprezintă forța socială cea mai interesantă în cunoașterea direcțiilor de evoluție a marilor probleme ale lumii, iar religia este încă, prin arile ei de răspindire, prin cele demografice și prin cele sociale, prin diversitatea formelor ei de manifestare și prin gradele ei de intensitate, prin vechimea ei istorică și prin instituțiile și organizațiile creștinești, o mare problemă a lumii contemporane.

Capitolul intitulat *Tineretul și religia* — scoate în relief motivele în baza căror auto-rul a dedicat cartea sa tinerelui și pledează pentru cercetarea științifică multilaterală a fenomenului religios. În vederea dezvoltării spiritului critic față de religie, tocmai pentru că falsitatea religiei — cum spunea Lenin,

citindu-l pe Hegel (care la rîndul său îl cita pe Zenon) „nu se dovedește, în primul rînd, prin faptul că opusul ei este adevărat, ci prin însăși falsitatea ei”.

Omul — permanențe și tranziții — al doilea capitol — analizează condiția umană în corpul doctrinelor religioase și în corpul doctrinelor laice, de la *formele elementare ale vieții religioase* pînă la *religiile contemporane*, dovedind că pe cind în religie, în toate formele ei istorice, omul, prin trihotomia Dumnezeu-Lume-Om, apare pe ultimul loc, în filozofie și în științe, fie în forme explicite, fie în forme implicate, omul e om : „Omul ca om apare în istorie ca ființă socială, care s-a creat pe sine în societate și poartă în sine consecințele istoriei sale”. Este un capitol în care metoda istorică de analiză a religiei, integrată cu metoda comparativă, își dezvăluie plenitudină, pe fondul și în spiritul dialecticii materialiste, virtuți proprii. Această veritabilă sinteză a devenirii omului și a umanului pune în raport de opoziție imaginea religioasă a omului și imaginea lui laică, argumentând că, în toate formele istorice ale religiei există un *fond omenesc invăluit într-o formă nebuloasă*.

Reacțiile atitudinale ale omului contemporan față de religie, ateismul și spiritul indiferentist religios sunt caracterizate în capitolul *O confruntare contemporană dramatică — religiozitatea și indiferentismul față de religie*. Topicul lui arhimedic îl constituie procesul de secularizare a lumii contemporane, constatat de toți reprezentanții religiilor pe toate meridianele lumii și de toți cercetătorii religiei și ateismului, criza religiei, ca doctrină și ca instituție socială, triumful spiritului profan asupra spiritului sacru, ruptura dintre societate, esențial secularizată, și religie. Petru Berar își intemeiază concluziile asupra confruntării dintre religie și ateism în lumea contemporană pe dovezi ale științei și culturii din secolul XX, citind, în acest context, argumente ale unor autorități de reputație mondială, îndeosebi, din domeniul sociologiei religiei și ateismului, filozofiei și sociologiei religioase.

Cunoaștere științifică și credință religioasă — este o reconstituire sintetică-istorică a opoziției absolute dintre știință și religie (capitolul 4). Știință se intemeiază pe *cunoaștere* și pe *experiență*, în timp ce religie se intemeiază pe *revelație* și pe *credință*. Religia postulează primatul credinței și al revelației asupra rațiunii și științei, pe cind știință demonstrează inființarea rațiunii asupra credinței și valabilitatea concluziilor ei asupra dogmelor religioase.

Dificultățile bisericilor contemporane de a împăca substanța dogmelor religiei cu esența legilor științei și cu aspirațiile sociale ale omului secolului XX sunt redate printr-o bogată informare în capitolul *Modernizarea contemporană a religiei*. Astfel se scoate în evidență ideea că, de-a lungul istoriei, religia, contrar conținutului esențial al dogmelor ei, reproduce, într-un fel sau altul, drumul istoriei profane a omenirii, ceea ce înseamnă că, în istoriile lor, doctrinele și instituțiile religioasecunosc o evoluție ideologică, aflată în relații specifice cu evoluția generală a societății. Prin urmare ideea de modernizare a religiei nu este o invenție a epocii contemporane.

Ideea de „modernizare contemporană a religiei” este argumentată de Petru Berar, mai ales, pe modelul Bisericii romano-catolice și pe modelele bisericilor protestante și neoprotestante. Cauzele ei izvorăsc, în primul rînd și în mod esențial, din nevoia dialogului contemporan dintre biserici și credincioșii lor. Obiectul ei îl constituie reforma liturghiei și a ritualurilor, reinterpretarea izvoarelor teoretice ale creștinismului, recitirea dogmelor și regindirea lor simbolică. Scopul modernizării contemporane a religiei este menținerea ei. Mijloacele de realizare a scopului îl constituie compromisurile. Or, a ceda, în aparență, totul, dar a nu schimba, în esență, nimic din substanța dogmelor religiei, înseamnă, în contextul contemporan, o tactică zadarnică.

Capitolul *Față în față cu problemele sociale*, discută, pe exemplul creștinismului, principiile sociale ale religiei. „De fiecare dată în istorie, stabilindu-și orientarea socială, bisericiile au urmărit să creeze aureola sfintă a autorității – argumentează Petru Berar – că, prin intermediul acesteia, să consfințească sau să solicite o anumită ordine socială, care, de regulă, a fost aceea a claselor dominante, exploataatoare”.

Acest text reproduce esența principiilor sociale ale religiei. De-a lungul istoriei, religiile au justificat orindurile sociale, iar bisericiile, prin reprezentanții lor, cu excepții rare, cum s-a spus, întregesc regula, s-au aliat puterii politice. „Dominarea religiei” a fost, de-a lungul vremurilor, „religia dominației”.

Petru Berar acordă un loc deosebit analizei doctrinei sociale, a creștinismului, folosind texte din Marx și Engels ca premise ale concluziilor sale. Este remarcabilă analiza conținutului hotărîrile Conciliului Vatican II și a Encyclicilor papale consacrate problemelor sociale ale lumii contemporane, care constituie fundamentele ideologiei sociale a catolicismului și care înseamnă o deschidere spre lumea săracă. Or, această întoarcere spre Răsat și spre cei săraci, hotărâtă de Conciliul Vatican II, urmărește să salveze esențialul creștinismului: mitul lui Iisus Cristos, mis-

terul comunității (Biserica) și viața sacerdotală. Este concluzia implicită a capitolului.

Religia – opiu poporului (capitolul 7), dezbată paragrafele 2, 3 și 4 din textul care precedă expunerea lui Marx la „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”, care constituie prefața necesară a oricărei discipline marxiste a religiei tomai pentru că exprimă esența și funcția socială a religiei.

Ca să evite, probabil, confuziile stîrnite de expresia „opiul pentru popor”, de care unii comentatori mai vechi au făcut uz și abuz, socotind religia un narcotic pe care clasele exploataatoare l-ar fi administrat, în chip conștient, claselor exploataate ca să le „vrăjească”, Petru Berar traduce expresia germană „das Opium des Volks”, folosită de Marx, prin expresia românească „opiul poporului”. Ca „opiul poporului”, religia este produs eminentemente social. Or, aceasta înseamnă că religia nu este, în analizele lui Marx, un instrument născotit de clasele exploataatoare, sprinjinte de preoți și de grupurile de putere politică, ci *forma sacră a înstrăinării de sine a omului*. Ea a devenit instrument ideologic în mijlocul claselor dominante prin conținutul ei de conștiință mistificată.

O discuție întreagă ar merita conceptele de *ateism și religie*. Autorul întrebuițează conceptul de *ateism* în înțelese de *concepție filozofică* despre lume, teorie, concepție, sistem de idei, tip de comportament, în forme istorice determinate, socotind, cu temei, că *absolutizarea elementului etimologic al conceptului* nu este decât un inveliș, deseori formal, al semnificației lui esențiale. „Redus la negarea ideii de Dumnezeu, conceptul de ateism este înăvid și inoperant”.

Dar dacă elementul etimologic al conceptului de ateism nu este absolutizat și conținutul lui nu este redus la negarea ideii de Dumnezeu, cum trebuie înțeles ateismul?

Este posibilă și altă interpretare. Conceptul de *ateism* se definește, intîi, în raport de cel de *teism*. Teismul se caracterizează prin: a. dependența omului față de o forță străină de esență sa omenească și de esență lumii, situată deasupra sa și în afara naturii, b. cultul sufletului și disprețul trupului, c. postulatul existenței și superiorității vieții de apoi în raport cu viața pămînteană, d. primatul vieții religioase în cuprinsul vieții sociale și e. desăvârșirea vieții religioase ca scop unic și suprem al vieții.

Ateismul, sub forma sa generală, se opune în mod radical principiilor și atributelor *teismului*. *Teismul* începe printr-o afirmație, *ateismul* – printr-o negație.

Marx pune sub semnul identității unitatea de esență dintre om și natură și, urmărind procesul de trecere de la natură la societate

și cultură, explică modalitatea în care crede el că *omul*, ca urmare a procesului muncii, devine *existența naturii pentru om*, iar *natura pentru om devine existența omului*. Pe temeiul acestei realități esențiale a omului și a naturii, Marx stătorește *independența* omului și a naturii, iar pe această cale, el reintemeiază umanismul. „Ateismul ca negare a acestei necesitarități devine lipsit de sens — scrie Marx — căci ateismul este negarea lui Dumnezeu și afirmă prin această negare *existența omului*. Dar socialismul ca socialism, nu mai are nevoie de o astfel de mijlocire; el pornește de la *conștiința teoretică și practic senzorială* despre *om și natură ca esență*”.

Unitatea de esență a omului și a naturii odată concepută — și concepută astfel încât să devină principiu constitutiv de adevăr și podium al valorilor — exprimă afirmarea *omului ca sfintă supremă pentru om și este independentă de teism și, prin această independentă, face din ateism un concept sănă obiect*.

Ateismul, fiind *a-teism*, nu poate intemeia o știință, de vreme ce nu există vreio știință care să se intemeieze pe o negație. Toamăi pentru că *afirmarea omului ca sfintă supremă pentru om* intemeiază umanismul, definirea omenei omului, prin recunoașterea unității de esență dintre om și natură, face incompletă raportarea lui la opoziția teism-ateism. Însămnă că negația marxistă a religiei nu este *ateismul, ci umanismul*. Or, în hotarele umanismului, conștiința laică a omului nu se exprimă prin negarea religiei, ci prin afirmarea omului.

Ideea de divinitate în trecut și azi, este o reconstituire istorică și critică a ideii de divinitate în istoria religiilor și ateismului (capitolul 8). Analizele lui Petru Berar privind

evoluția ideii de divinitate dovedesc că negarea imaginii teologice clasice a lui Dumnezeu, pe care o propun teologii contemporani, nu echivalăză cu ateismul.

În celelalte capitole, autorul se oprește asupra raporturilor dintre religie și artă, religie, vîrs și mișcarea hippi; precizează elementele esențiale ale atitudinii marxiste față de religie și față de biserică; definește raporturile dintre ateism, religie și conștiința comunității.

Actualitatea și semnificațile dialogului dintre marxiști și creștini — ultimul capitol — secale în evidență pozițile de principiu ale comuniștilor față de credinciosi. Sceputul dialogului dintre marxiști și creștini îl constituie lupta comună împotriva nedreptății și asupririi. În vederea realizării acestui scop este nevoie de cooperarea tuturor. Or, cooperare bineînteleasă însămnă discuție, confruntare, căutarea unui acord. Acțiunea comună a oamenilor muncii, comuniști și creștini, exclude orice conciliere politică și nu face posibilă nici o „convergență filozofică”.

Este evident că *Religia în lumea contemporană*, conține elemente fundamentale ale unei „științe generale a religiei”, în care rol esențial au: 1. *filozofia religiei*, 2. *sociologia religiei*, 3. *psihologia religiei*, 4. *etnologia și antropologia religiei* și 5. *istoria religiei*.

Evident, *istoria ateismului și implicațiile ateismului* completează fiecare disciplină a „religiologiei” — este concluzia implicată a cărții lui Petru Berar.

Religia în lumea contemporană umple o pagină goală în istoria încă nescrisă a culturii marxiste românești.

dr. Ion Mihail Popescu

FRITZ KEINTZEL-SCHÖN Die siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen (Nume de familie săsești transilvăneni), Studia Transilvanica, vol. 3, București, Edit. Academiei și Böhlau Verlag, Köln Wien, 1976

Onomastica s-a bucurat și se bucură în întreaga lume de un interes deosebit, atât din partea specialiștilor (lingviști, istorici, geografi etc.) cât și din partea nespecialiștilor, a celor dormici să afle amănunte în legătură cu originea, răspindirea, sensul sau folosirea numelor proprii.

În cartea de față, Fritz Keintzel-Schön se ocupă, cum arată și titlul ei, numai de o ramură a numelor proprii, de nume de familie. Cercetându-le, autorul n-a putut face abstrac-

ție de purtătorii lor, de cei prin care aceste nume au căpătat viață și s-au răspândit, fiindcă „numele constituie”, cum arată Al. Graur, „o particularitate din tradiția, din istoria unei țări... Bazindu-ne pe numele de persoane, putem trage concluzii asupra populațiilor, de exemplu asupra oamenilor care au colonizat la un moment dat o anumită regiune” (*Numele de persoane*, București, 1965, p. 9). În afară de aceasta, un nume ne poate ajuta, în caz că avem de a face cu unul vechi,

la descifrarea și înțelegerea unor forme speciale de limbă, la interpretarea istoriei unei limbi în general, săint fiind faptul că el păstrează uneori trăsături formale (fonetice sau morfologice) pe care limba comună nu le mai înregistrează.

Acestea au fost, în mare, și considerentele autorului nostru cind a pornit la drum, cu 40 de ani în urmă, să elaboreze carte de față. Aproximativ cu un secol mai devreme, în 1857, apăruse deja o lucrare cu același subiect, publicată de Georg Friedrich Marienburg (*Über die siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, Serie nouă, vol. II, p. 329 urm.). Dar aceasta nu răspunde decit în parte principiilor formulate de cercetarea onomastică modernă, fiind orientată, sub influența lui A. F. Pott, mai ales în direcția etimologică, căutând să explice sensul numelui.

În „Introducere” (p. 13–17), Fritz Keintzel-Schön anunță principiile „de care trebuie să țină astăzi seama cercetarea (onomastică)”, insistind în primul rînd asupra faptului că o astfel de lucrare ar trebui să cuprindă toate numele de familii ale unei comunități date, fiindcă numai în acest fel s-ar putea trage concluzii convingătoare, viabile. Un alt principiu este acela al punctării răspândirii teritoriale a unui nume de familie. În acest context trebuie urmărită frecvența lui precum și faptul, dacă avem de a face cu un nume vechi sau cu unul nou, adus de imigranți dintr-o altă localitate.

Cu ajutorul acestor date s-ar putea elabora un „Atlas al numelor de familie” care ar putea deveni tot atât de util pentru studiul numelor de persoane, cum este cel lingvistic pentru cunoașterea dialectelor. Această idee, deși formulată deși și în alte cărți de specialitate, trebuie reținută pentru cercetarea viitoare a numelor de persoane săsești, ea deschizând un cimp fertil de lucru în acest domeniu.

În sfîrșit, o ultimă cerință formulată de autor în introducere este aceea, că o prezentare a numelor de familie trebuie să țină seama și de folosirea lor, de modul cum săt pronunțate într-o anumită colectivitate, dacă sunt inlocuite sau nu de porecle și care este raportul între folosirea lor orală și cea scrisă. Cu aceste principii, autorul urmărește de fapt ilustrarea din toate punctele de vedere a unui nume de familie, urmărindu-l atât vertical, în decursul vremii, cât și orizontal, în răspindirea sa geografică. Desigur, într-o situație anume, un principiu poate căpăta o pondere mai mare decit celălalt, însă vom constata, răsfainind carte, că între ele există un echilibru, ceea ce face să crească valoarea cărții.

Materialul folosit de autor este foarte vast. Sursa principală o constituie răspunsurile la un chestionar, elaborat în 1935 și difuzat în toate localitățile cu populație săsească din Transilvania. O altă sursă importantă, mai ales pentru atestarea formelor vechi de nume, o reprezintă documentele (oficiale sau particulare, publicate ori în manuscris), folosite în extenso de autor, ca de altfel și diverse liste din registre de dări, din cărți de adrese, din procese verbale ale parohiilor, liste de alegători, cartoteci ale circumscriptiilor medicale etc., asigurând în felul acesta o bază largă, un fundament solid pentru construcția ce avea să-ri dicte cu multă trudă dar și cu mult entuziasm. Prin aceasta a îndeplinit nu numai o veche dorință, formulată deși cu ocazia apariției primului studiu despre numele de familie săsești de însuși autorul lui, G. F. Marienburg, ci a astupat totodată și un gol într-o literatură științifică atât de bogată, mai ales în domeniul dialectologiei și istoriei. Trecind în revistă sursele din care autorul și-a extras materialul, se poate afirma, că el a folosit toate mijloacele ce ar putea furniza date cu privire la numele de familie săsești, punindu-ne la dispoziție un repertoriu ce se poate de completa al lor. Acest lucru trebuie subliniat cu roșu, fiindcă în aceasta constă, după părerea noastră, meritul principal al lucrării. (Am ezitat să scriem „un repertoriu complet”, deoarece e greu de stabilit, dacă au fost inglobate absolut toate numele de familie din liste din carte. Dar chiar dacă ar lipsi un nume dintr-o listă oarecare, aceasta n-ar diminua cu nimic valoarea deosebită a materialului, privit în ansamblu.)

Materialul este organizat în șase capitol. În primul (p. 19–70), autorul privește numele din punct de vedere istoric, încercând să dea un răspuns la întrebarea, cind au apărut numele de familie ale sășilor transilvăneni? În această privință s-au emis mai multe păreri, însă neexistând un indicu precis cu ajutorul căruia s-ar putea stabili dacă un nume a devenit sau nu ereditar — nici indicația *dicitus*, întîlnită pe lîngă un nume, nu ne este de prea mare folos în această privință — Fritz Keintzel-Schön ia drept punct de orientare pentru a preciza dacă avem de a face sau nu cu un nume de familie, stabilirea continuității acestuia în aceeași localitate, de la prima sa atestare documentară și pînă în zilele noastre. Cel mai vechi nume de familie, stabilit pe baza acestei metode, datează din 1373 și provine din comuna Ticusu Vechi, jud. Brașov, iar perioada de „stabilizare” a lor este așezată între 1373–1536. Se cunosc și atestări mai vechi în care apare, pe lîngă prenume, un al doilea nume (Misch Orend, de exemplu), fixează perioada de apariție și generalizare a numelor de familie săsești între sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul

celui de-al XV-lea, în: *Dic Entstehung der siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen*, în „Klingsor”, Brașov, 1925, p. 462 urm.), însă nu există și certitudinea continuății acestuia din urmă, fapt care face ca o atestare sau alta să devină discutabilă.

Din privirea istorică a numelor de familie se degajă și o serie de alte date, cum rezultă de pildă din descrierea listei de nume din Sighișoara secolului al XVII-lea (pag. 54), cind se observă că un număr destul de mare de săteni migrează în oraș, unde se simt mai în siguranță în fața primejdilor ce se ivesc mereu, datorită invaziilor inamicilor de tot felul din acea perioadă, iar exemplul Tieușului Vechi ne arată (p. 59 urm.), că la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea au pierit mulți oameni tocmai datorită invaziilor turcilor în acea regiune (în 1532 comuna numărind doar zece gospodări), ceea ce a făcut necesară o recolonizare a localității, acțiune la care au participat, după cum rezultă din lista de nume, și familiile de unguri, ale căror nume au fost, în parte, germanizate ulterior (de ex. *Gergel* < *Gergely*), în parte și-au păstrat haina originală (Szabo).

Din cercetarea listelor din acest capitol se desprinde, de asemenea, o îmbogățire a registrului de nume de familie în secolele XVII și XVIII ca urmare a unor colonizări ce s-au făcut sub regimul habsburgic. Este vorba de familiile venite sau aduse în Transilvania din diferite regiuni ale Imperiului habsburgic, în cele mai multe cazuri efectuându-se un „transplant” din motive sociale, politice sau religioase, cum s-a întâmplat cu asa-numiții „Landler”, care trăiesc astăzi încă în grupuri compacte în comuna Turnișor, Apoldul de Sus și Cristian pe lîngă Sibiu. Tot astfel se explică și apariția, în acea perioadă, a unor nume de origine slavă, cum sunt Pollak, Kopacsek, Ruzicska ș.a., ai căror purtători au venit la Sibiu cind orașul s-a transformat într-o garnizoană a armatei habsburgice. Această „mutație” a dat naștere, pe plan lingvistic, unui nou grai, vorbit în orașul de jos al Sibiului și cu puternice influențe austriece.

Acestea ar fi cîteva exemple despre modul în care se completează datele despre istoria numelui de familie cu cele ale istoriei unui popor sau a unei naționalități, a unui grup de oameni, a unui oraș sau sat. Autorul nu insistă, cum este și firesc, în mod deosebit asupra acestor evenimente, însă ele sunt prezente în carte, sic schițate în cîteva cuvinte, fie printre rînduri. Desigur, în unele locuri s-ar fi putut propozi mai mult asupra unor detalii, însă atunci ar fi apărut pericolul de a se încărca carteia cu prea multe date extraonomastice.

Capitolul al doilea este dedicat semanticii (p. 71–134) și discută originea numelor de

familie după sensul lor. Astfel întîlnim nume de familie provenite de la prenume sau nume de botez (germanice sau bisericesti), de la nume de meserii și profesii, de la nume geografice (localități, denumiri de hotare și locuri de relief), de la nume de popoare și, în sfîrșit, cele provenite de la supranume. Este de fapt împărțirea clasică care se poate întîlni, cu mici variații, în orice operă dedicată numelor de persoane. Observăm că cele mai răspîndite și frecvente nume de familie săsești provin de la cîteva meserii, practicate și în trecut în aproape fiecare localitate, cum sunt cele de cismar – Schuster, morar – Müller etc. De o serie de alte meserii însă aduce astăzi amintire doar numele, ca de ex. *Armbuster* „arbaleter”, *Waffenschmidl* „armurier, făură de arme”, *Zehschnetzer* „săgetar, fabricant de săgeți” ș.a. O răspîndire de asemenea mare o au și numele de familie care indică originea persoanei respective, cum sunt de ex. *Schenker* < *Schenk* (Cincu), *Hermannstädter* < Hermannstadt (Sibiu) de la nume de localități, *Breckner* sau *Bruckner* < Brücke (pod), *Berger* < Berg (munte) de la nume de locuri unde se află casa familiei respective, sau *Teutsch* < Deutsch (german), *Türk* (turc), *Ungar* (ungur) de la nume de popoare.

Amintim aici și cele două nume care ilustrează legăturile statonice pe meleagurile transilvânești de secole între poporul român și populația săsească. Este vorba de *Blesch* care în dialectul săsesc desemnează calitatea de „românește, românesc”, avînd deci funcție de adjecтив sau adverb, și de *Bloch*, cu sensul de „român”. Cele două nume sunt atestate foarte timpuriu, încă din secolul al XV-lea, și sunt răspîndite în special în localități cu populație săscă din regiunea Blajului (v. hartă nr. 15). Aflindu-se la marginea teritoriului de colonizare a populației săsești, contactele dintre români și sași au fost întotdeauna mai intense în această zonă, ceea ce s-a manifestat, de altfel, și pe plan lingvistic, unde se poate constata, că idiomul românesc a exercitat o influență puternică asupra graiurilor locale săsești din acea parte. Si aceasta nu numai prin împrumuturi din domeniul lexical – asemenea împrumuturi există, evident, și în graiurile locale din alte regiuni, cum s-a dovedit în numeroase lucrări de specialitate –, dar și prin numeroase interferențe în cîstă sintaxe și fonetică (cf. în acest sens Adolf Schulerus, *Vorwort zum Siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuch*, 1. Lieferung, Strasbourg, 1908 p. XXXVIII).

Numele de *Blesch* sau *Bloch* poate fi întîlnit însă și în alte zone transilvânești cu populație săsească. Așa de pildă a trăit la Brașov, în 1538, castelanul *Georgius Blesch*, iar la Sibiu, în 1508, *Johannes Balach*. Tot la Sibiu este amintit în 1494 un *Jacobus Blesch*, trimisul orașului la Curtea Voievodu-

Iui din *Bleschland* (adică Tara Românească). Aceste exemple, ca și altele, evidențiază și pe această cale complexitatea relațiilor stabilită pe pămîntul transilvănean între grupările de diverse naționalități care conviețuiesc în același locuri.

Capitolul se încheie cu discutarea supranumelor (*Übernamen*), adică a acelor nume care, la origine, au desemnat o caracteristică, o trăsătură specifică a purtătorului. De aceea vom găsi aici mai ales nume care exprimă o calitate și provin de la adjective, sau altele, prin care se încearcă o caracterizare a persoanei respective făcându-se atenție la diferențele animale (de ex. *Gross „mare”*, *Fuchs „vulpes”*).

În continuare, autorul se ocupă, în capitolul trei, de relația nume-dialect, încercând să demonstreze, cum se reflectă în numele de familie caracteristicile formale, mai ales cele fonetice, ale dialectului săsesc. Capitolul îmă aduce fapte considerabile noi în discuție. În ce privește structura fonetică și morfolitică a dialectului, conține însă o serie de date interesante din acest punct de vedere care atestă faptul, că numele de familie oglindesc deseori un stadiu mai vechi de limbă.

Mai interesant și mai original își se pare în schimb capitolul patru, intitulat: *Statistica și geografia numelui* (p. 178–208). Aici își se înfățișează răspândirea geografică a numelor de familie, precum și frecvența lor în diferite zone din Transilvania în care locuiesc și sașii. Din statistică reiese că numele de familie care provin de la nume de meserit au, în general, o densitate foarte mare, fiind atestate în jumătatea din numărul total al localităților în care locuiesc și sașii. Pe locul doi se află, în ce privește răspândirea lor, supranumele, iar categoria numelor de origine pe ultimul, figurind și ca număr cu cele mai puține reprezentanți. Ilustrative sunt și tabelele care oglindesc răspândirea numelor pe zone geografice (de ex. zona Bistriței, zona Tîrnavei, Tara Bîrsiei etc.), unde pot fi urmărite diferențele modificării în frecvența numelor pe categorii semantice (aceasta în comparație cu lista generală). Din aceste tabele se desprind apoi diferențe „centre de radiație”, puncte de unde s-au răspândit anumite nume de familie, ceea ce ne ajută să înțelegem mai bine unele fenomene social-culturale sau chiar istorice.

Tinând însă cont de data culegerii a celei mai mari părți din material, vom consemna, că aceste tabele și liste oglindesc o situație care era valabilă înaintea celui de-al doilea război mondial. E cert că marile transformări ce au avut loc în țara noastră în perioada postbelică au provocat — prin mișcări de populație de la sate spre oraș sau dintr-o zonă într-altă — o serie de modificări și în tabloul general al numelor de familie săsești. Sinteză însă de părere că acest lucru nu are

o importanță prea mare pentru înțelegerea faptelor prezентate, fiindcă conținutul pe care-l exprimă aceste date nu se poate modifica esențial. S-ar putea deci ca un nume, de ex. *Fuhrmann*, trecut în carte ca figurind într-o singură zonă (Bistrița) să apară astăzi și într-o altă parte, de ex. în țara Bîrsiei, dacă un purtător de al lui s-a mutat între timp acoło. Locul de origine rămîne însă zona Bistriței și, în acest sens, datele trecute în carte își păstrează valabilitatea.

Capitolul următor se ocupă de forme dialectale locale ale numelor de familie, precum și de porecle locale. Este de fapt o completare a capitolului trei despre relația nume—dialect. În comunele și satele cu populație săsească, dialectul reprezintă și astăzi principala formă de comunicare între sași. Aceasta înseamnă că și numele de persoane vor fi adaptate, în comunicare zilnică în familie sau cu vecinii, acestei treptă de limbă, adică, se va proceda, în esență, la o transpunere a numelui din limbă literară în dialect. De subliniat este faptul că, în acest proces de transpunere, numele este supus acelorași reguli gramaticale ca oricare alt cuvint.

Un loc aparte în acest capitol ocupă așa-numitele nume substituite (*Ersatznamen*). Acestea se compun în primul rînd din porecle, iar apoi din supranume (în sensul larg al cuvîntului), din forme dianinutivale etc. Nu vom intra în amănunte, deoarece condițiile în care apar ele precum și modul de folosire a lor sint, în mare, aceleași și în alte limbi. Rămîne doar să mai scoatem în evidență că Fritz Keintzel-Schön a cercetat și prezentat această categorie de nume în strînsă legătură cu numele de familie și nu în mod izolat, o metodă ce a fost folosită pentru prima oară în această lucrare și care a dat rezultate pozitive.

Ultimul capitol din lucrare, al șaselea (p. 255–327), face o notă aparte, în sensul că numelor de familie le revine aici un rol secundar, tema principală constituind-o istoria limbii. Apreciem că autorul a procedat bine introducîndu-l, fiindcă numele de persoane pot contribui și ele la conturarea fenomenelor ce generează dezvoltarea unei limbii. Urmărind evoluția dialectului săsesc în diferite faze, autorul dezvăluie anumite trăsături caracteristice în forma numelor de familie, fie că este vorba de trăsături vechi, interne limbii adusă de coloniști, fie că este vorba de trăsături apărute și dezvoltate după colonizare, pe teritoriul transilvănean. Mergînd pe această cale, autorul atinge inevitabil mult discutată problemă a originii dialectului săsesc și prin aceasta și originea coloniștilor, veniți în aceste locuri înainte cu o două jumătate a secolului al XII-lea. În legătură cu acest subiect există, după cum se știe, o literatură foarte bogată. Cele mai aprinse discuții în jurul

lui, la care au participat mai ales lingviștii, s-au purtat la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui prezent. Lingviștii au căutat soluționarea problemei cu argumente de limbă, însă n-au reușit totdeauna să dea răspunsuri convingătoare la toate întrebările ivite. Au intervenit, cum era firesc, și istoricii, dar nici ei n-au putut clarifica toate aspectele legate de originea coloniștilor, de etapele de colonizare, de drumul parcurs de ei și.a.m.d. În ultima perioadă, problema a fost din nou ridicată, în special de istorici, care discută problema de pe poziții noi (de ex. Th. Näßler, C. Göllner și.a.). Discuția din cartea de față este și ea o contribuție la subiectul în cauză de pe poziția lingvistului și ea trebuie privită ca atare. Autorul nu spune lucruri esențiale noi, însă aduce unele argumente în plus pentru susținerea anumitor teze. O idee nou formulată este aceea că elementul bavarez a jucat un rol nu numai pentru formarea dialectului săesc din nordul Transilvaniei, ci și pentru formarea celui sudtransilvănean. Se alătură părerii că dialectul săesc este rezultatul unui amestec de idiomi ce s-a produs în noua patrie, ponderea ceea mare în acest amestec având-o coloniști originari din regiunea Rinului mediu. În continuare, autorul își exprimă părerea cu privire la colonizarea Târlui Birsei de către populația săescă, dind prioritate elementului din zona Cincu și Reghin.

Lucrarea se încheie cu o anexă care cuprinde o listă de abrevieri și sigle, un indice detaliat al tuturor numelor de familie săsești și o listă de localități cu populație săsească. Binevenite sunt cele două rezumate, unul în limba franceză și unul în limba engleză, în care sunt expuse rezultatele cercetării. Un număr de 38 de hărți, executate în două, respectiv trei culori, întregesc imaginea complexă dată numelor de familie săsești.

În încheiere vom arăta, că această carte reprezintă de fapt teza de doctorat a autorului, susținută la Facultatea de Limbi germanice a Universității din București. La puțin timp după susținere, Fritz Keintzel-Schön a decedat, fără să mai aibă posibilitatea să-și revadă opera sa de viață pentru tipar. Publicarea ei într-o coeditare între Editura Academiei din București și Editura Böhlau din Köln — Viena este de fapt cea mai bună recunoaștere a muncii sale. Se cuvin felicitări și editurii pentru executarea grafică a lucrării, iar redacției pentru contribuția ei în editarea textului, punindu-ne astfel la dispoziție o carte bogată în fapte, cu o documentație vastă, o carte ce vine să completeze literatura de specialitate cu o contribuție meritorie.

Heinrich Manisch

ÉDOUARD BONNEFOUS, *Omul sau natura?*, București, Edit. politică, 1976, 462 p.

În momentul apariției acestor rînduri, majoritatea cititorilor revistei „Vîitorul Social” vor fi parcurs deja paginile cărții *Omul sau natura?*. Cele de mai jos constituie, deci, punctul de vedere al unuia dintre foarte mulții cititori ai cărții lui É. Bonnefous.

Premiza cărții lui Bonnefous este și concluzia acesteia: dialectica naturii este inseparabilă de cea a omului. Această legătură este însă privită prin consecințele victoriei represive a omului împotriva naturii, a naturii, care, folosind expresia lui Engels, se răzbună pentru fiecare victorie a omului. Nu se poate înțelege nimic din caleidoscopul poluării, al degradării calității vieții în ultimele decenii, exemplificate din abundență în lucrare, dacă nu se pornește de la dualismele caracteristice fiecărui fenomen dialectic, deci inclusiv — și poate în primul rînd — cel al dezvoltării civilizației umane. Problema pusă de Bonnefous — și nu numai de el — nu este ceea din

titlu, adică a confruntării omului și naturii, a unei alegeri, pe care, de fapt omul trebuie să o facă, ci a găsirii unui echilibru rațional între acțiune și reacțiune.

Exemplul acestor dualisme (funeste) abundă în cartea lui Bonnefous: „pentru fiecare hecatar de teren valorificat prin irigații trebuie să se scadă un alt hecatar, devenit în parte steril ca urmare a salinizării” (p. 24–25); despădurile conduc la facilitarea inundațiilor, dar și la secetă (p. 28–31); asanarea mlaștinilor conduc la perturbări în regularizarea cursurilor unor ape și la scădere fertilității solului, (p. 37–38), etc. Dar dacă fenomenele sunt unite prin trăsăturile lor generale, nici un exemplu furnizat în lucrare nu se regăsește sub aceeași formă în altă parte a lumii. Fiecare fenomen, fiecare exemplu are o valență de unicitate, ceea ce reclamă abordări și soluții specifice. Măriile date furnizate de autor, reunite pe

capitole sau pe modalitățile de degradare ale mediului înconjurător, nu anulează caracterul singular al fiecărei experiențe umane în recunoașterea erorilor generate de înălțarea sa prin muncă și inteligență. „Pădurile preced omul, iar deșerturile îl urmează” – citează autorul (p. 53) o maximă a lui Chateaubriand, și în această formulă sintetică se poate regăsi atât unicitatea, cit și generalul, atât izbinzile omului, cit și reziduurile victoriilor sale.

Lipsa de prevedere a oamenilor în urmărirea scopurilor lor și mai ales consecințele lor, pot fi categorisite, aşa cum procedea Bonnefous. Mi se pare însă că acțiunea nocivă *indirectă* a omului asupra premizelor propriului viitor, oricăt de zugrăvit și sugestiv este prezentată de autor, pălaşte în fața a ceea ce aș numi acțiune *directă*: degradarea vieții de zi cu zi în marile aglomerări urbane, presiunea demografică generată de expansiunea megalopolisurilor, și în consecință, acțiunea permanentă și de masă a poluării, a trăsăturilor unor existențe în care atingerea unui grad crescând de confort este însoțită de o dezumanizare accentuată. Nici o grădină devenită treptat deșert, nici un riu transformat într-un sistem de canalizare nu impresionează într-un grad mai mare ca analizele sociologilor citate de autor: „În mariile ansambluri, tinărul resimte singurătatea în colectivitate. El este frustrat de securitatea morală pe care ar găsi-o în cadrul familial. Afectivitatea lui este zdruncinată” (p. 134). „Trauma urbană” și „nevrozele timpului nostru” (p. 136) influențează mai mult calitatea vieții generațiilor de azi și perspectiva celor de mijloc decât distrugerea faunei și florei; soluționarea problemelor mediului înconjurător în totalitatea sa, prevenirea sau remedierea unor acțiuni destructive, care secondează uneori scopuri nobile, nu se poate efectua decât într-o perspectivă *globală*. Numitorul comun al acestei vizjuni de ansamblu este cultura (p. 137) și educația cetățenilor. Nici un plan de conservare a naturii sau a monumentelor istorice nu are sortă de izbăindă, nici o decizie de sistematizare nu poate fi viabilă dacă amenajarea vieții fiecărui om nu este ghidată cu el, prin el și pentru el (p. 137). Pentru ca viitorul să nu înainteze împotriva noastră (p. 455), condiția primordială rezidă în prevenirea în prezent a degradărilor posibile, cu cei în cauză și pentru ei. Doar atunci cind aceste premise sunt îndeplinite viitorul nu mai este privit ca un dualism simplist, un duel între om și natură, între om și „natura” sa, ci ca începutul unei reconciliieri necesare, și deci iminentă, între mijloace și scopuri. Numai prin crearea unei stări de spirit contra oricărora poluări și degradări ale condiției umane, contra inertiei, indolenței și a entropiei, lumea poate fi convinsă că „marea teamă

de anul 2000 nu are nici un temelnic dacă noile descoperiri ale tehnologiei, departe de a continua să separe omul de natură, vor putea, dimpotrivă, să-l apropie de ea” (p. 458).

Dacă stronțiu-90 și iodul-131 rezultate din experiențele nucleare în atmosferă pînă în anul 1963 (iar apoi din cele subterane) continuă să amenințe viitorul genetic al oamenilor (p. 441-454), ele constituie și exemplele cele mai sugestive ale imprudenței umane în urmărirea unor scopuri potrivnice proprietății supraviețuirii, ale consecințelor care derivă din calcularea greșită a unor riscuri și erori științifice și tehnologice. Aceste avertizamente se referă în special la descoperirile științifice cu finalitate atât constructivă, cit și destructivă, și a căror consecințe sunt imposibil de prevăzut în amplitudine și durată. Sunt sugestive următoarele rînduri din carte: „Radioactivitatea naturală este „în echilibru” cu omul și ființele vii, radioactivitatea artificială este un surplus care trebuie să rupă acest echilibru... Riscurile care îl pindesc pe omul de mijloc vor deveni o certitudine dacă experiențele nucleare ar fi reluate” /sau continuante—A.S./ „O modificare fiziolitică în aparență benignă poate avea consecințe incalculabile...” (p. 454).

Este sugestiv și plastic prezentat în carte modul în care, captivat de ideea de progres, omul a devenit prizonierul capcanelor pe care însăși îndrepta să le-a zâmislit. Astfel, în zorii revoluției industriale, orașul a devenit o entitate care să dezvoltă din propriul său mit, expansiune care să efectueze după tipare ce neagă în prezent conceptele de arhitectură, confort, calitate a vieții. Seurarea distanțelor prin comuniicațiile aeriene a dus la congestiunea multor aeroporturi, la poluarea atmosferică, care se adaugă la cea industrială. Exemplile pot fi continuante, dar ele converg să certifice un fenomen din ce în ce mai evident: de cite ori omul și-a văzut asigurat viitorul într-un domeniu, precauțiile sale să au diminuat și efectele impetuozității sale au început să se întoarcă împotriva sa. Exemplul oceanelor, a rîurilor și lacurilor este elovent: ideea izvorului „nesecat” de hrana pentru oameni a condus la exploatarea rapace a bogățiilor apelor Terrei, ceea ce a condus la secarea acestor bogății și la modificări substanțiale ale echilibrului ecologic (fără a mai pune în balanță conflictele dintre state care se nasc din ascemenea „impetuozității”). În mod similar, ideea de odihnă se estompează în locurile de agrement, care din rațiuni strict comerciale devin sezonuri simple aglomerări urbane, cu aceleași probleme ale vieții cotidiene, cu mini-poluările de toate genurile, de care oamenii au dorit să se elibereze în cursul unei perioade care „se vrea” de „odihnă” (p. 154-156).

Prin exemplele sugestive furnizate, cartea lui Bonnefous constituie, fără îndoială, un catalizator al formării unei opinii despre una din mari probleme ale lumii contemporane și al forjării unui spirit, unui curent de opinie în vederea remedierii și mai ales a prevenirii degradării mediului înconjurător. Ea poate oferi elemente și pentru o strategie a luptei pe plan național și internațional împotriva reziduurilor dezvoltării sau ale împrudenției umane. Nu cred că soluția la apocalipsul urbanistic ar constitui-o reinnoirea problemelor lor ar trebui să conduceă la o revoluție arhitectonică, astfel încit noile

așezări urbane să evite problemele care se cer în prezent soluționate pentru așezările gigant. Protecția măriilor și oceanelor nu poate fi efectuată numai prin legislații sau convenții internaționale; educația, în primul caz, și increderea reciprocă, în al doilea, sint elemente indispensabile ale unei reglementări globale ale acestor probleme. Numai astfel unele soluții preconizate în prezent vor căpăta contururi reale și viabile și vor permite într-o zi să fie scrisă Mareea Carte a luptei omului cu sine însuși tocmai în vederea supraviețuirii speciei umane.

Andrei Silard

C. WRIGHT MILLS, **Imaginația sociologică** (traducere și prefată de Petru Berar), București, Edit. politică, 1975.

Personaj contradictoriu, animat simultan de o pasiune morală irespesibilă și de o vocație intelectuală de excepție, C. Wright Mills facea figură singulară în peisajul sociologiei americane a anilor '50. Părea că pentru el nu sunt niciodată suficiente motivele de luptă sau, altfel spus, era dominat de un inflexibil principiu al insatisfacției creațoare: nimic nu-i producea o mai acută repulsie decit supunerea de valet în fața logicii birocratice care se extindea continuu în spațiul științelor sociale americane. A fost nevoie de convuiziile anilor '60, de dezagregarea mitului „Statului Bünăstării Generale”, de descoperirea Americii săracilor și a subprivilegiaților ca și de suita de explozii din campusurile universitare pentru ca Wright Mills să inceteze să mai fie privit drept un fel de „copil teribil” al sociologiei americane și opera lui să devină, — *habent sua fata libellit*, — punct cardinal de referință în tentativa de elaborare a unei *sociologii critice*, respectiv a acelui tip de demers pe care Alvin Gouldner îl consideră drept unică sansă de supraviețuire a sociologiei occidentale: „Vechea societate nu rezistă numai prin forță și violență, ori prin oportunism sau prudență. Ea se menține și prin teoriile sociale și prin ideologii care îl stabilesc hegemonia asupra spiritelor oamenilor — care, de aceea, își supun de bunăvoie. Va fi imposibil ca oamenii să se emancipeze de vechea societate, ori să se edifice una nouă, umană, fără a începe, aici și acum, construcția unei *contraculturi totale*, inclusiv noi teorii sociale; iar acest lucru este imposibil fără o critică a teoriilor sociale dominante astăzi” (Alvin W. Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, Heinemann, London, 1971, p. 5). Exigența proclamată de Gouldner, și, odată cu el, în

alți termeni dar în același sens, de întreaga direcție a sociologiei radicale occidentale, fusese anticipată cu ani în urmă de Wright Mills într-o din lucrările sale cele mai angajant-polemice, adevărat manifest protestatar împotriva *statu-quo-ului* din sociologia americană. *Imaginația sociologică*, pentru că aceasta este opera la care ne referim, inaugurează, dincolo de animozitățile și ironiile savante pe care le-a întâmpinat chiar de la apariție, una dintre cele mai fertile orientări din epistemologia sociologică contemporană: direcția cunoscută sub numele de *sociologie și sociologiel*, respectiv o meditație riguroasă asupra fundamentelor gnoseo-sociologice și implicațiile socio-politice ale unora sau altora dintre paradigmile dominante ale științelor sociale americane.

Punctul de plecare al întreprinderii critice operate de Wright Mills îl constituie situația alarmantă a indivizilor în capitalismul hiperdezvoltat, lipsiți de puncte de sprijin capabile să le asigure imagini raționale asupra succesiunii amețitoare de evenimente și de informații despre aceste evenimente. Calitatea care, după Wright Mills, este singura în stare să ofere cheia sensului individului în istorie o reprezintă tocmai imaginea sociologică — ea este cea care „permite celui care o posedă să înțeleagă scena largă a istoriei în funcție de semnificațiile acesteia pentru viața interioară și cariera diferenților indivizi. Ea îl ajută totodată să vadă că indivizii, în valimășagul experienței lor cotidiene, dobândesc adesea o cunoștință falsă a poziției lor sociale” (C. Wright Mills, *op. cit.*, p. 33). Apare astfel drept o funcție principală a imaginării sociologice *demisificarea raporturilor sociale, economice, politice etc.*, în care indivizi și angrenați

și ai căror prizonieri pot fi, în virtutea mecanismului specific al înstrăinării creației în raport cu creatorul său, în anumite condiții istorice precis determinate. Mai mult, „imaginea sociologică ne permite să înțelegem istoria și biografia, ca și relațiile dintre ele în cadrul societății”, fiind acel instrument prin care se poate realiza, în plan epistemologic, transparenta relațiilor umane, respectiv o primă alternativă la deconcertantul tablou al individului rătăcit în păienjenișul proprietelor sale raporturi sociale. În fond, atunci cînd Wright Mills apelează la conceptul de imaginea sociologică el vizează mai puțin o metodă de analiză sau de acțiune, cit un model epistemologic a cărui matrice poate fi decelată în platforma interogativă care a ghidat sociologia clasică și care a generat abordările socialului prin prismă unității dintre *structura, istoria și oamenii* care îl alcătuiesc la un moment dat. Imaginea sociologică este prin urmare „capacitatea de a trece de la cele mai impersonale și îndepărtate transformări la aspectele cele mai intime ale eului uman și de a vedea raporturile dintre aceste două genuri de aspecte. În spatele ei se află întotdeauna nevoie de a cunoaște semnificația socială și istorică a individului în societatea și în perioada în care trăiește și acționează” (p. 35).

Ancorat în această problematică, Wright Mills trasează o serie de jaloane care se vor dovedi de maximă importanță în dezvoltarea ulterioară a sociologiei critice, a cărei geneză el o prefigurăază de altfel încă din această lucrare: „Există în prezent, printre sociologi, o stare mai generală de nemulțumire, intelectuală și morală, în același timp, față de direcția pe care trebuie să-o urmeze studiile pe care le întreprind. Această nemulțumire, ca și unele tendințe nefericite care contribuie în acest sens, se înscrîn, cred eu, în *neliniștea generală a vieții intelectuale contemporane*” (p. 51, subl. ns.). În alți termeni, dar având în obiectiv aceeași realitate, putem afirma că emergența fenomenului Noii Stingi – în treacăt fie spus paternitatea conceptului îi aparține lui Wright Mills – își află una din surse, și nu pe ea mai lipsită de semnificație, tocmai în conștientizarea de către intelectualitatea radicală occidentală a implicațiilor etico-axiologice ale crizei capitalismului temporan.

Concepția sociologică a lui Wright Mills se structurează în opoziție cu direcțiile hegemonice în științele sociale americane, înfăudate unor vizuni parcelare și atomizante asupra socialului, reflex epistemologic al organiciei lor solidarități cu sistemul și cu valorile sale oficiale. Refuzul factologiei paralizante ca și al sterilului joc speculativ cu concepțele îi conduce pe Wright Mills către o deschidere din ce în ce mai pronunțată spre marxism,

singura sociologie pentru care totalitatea istorică concretă, iar nu lumea faptelor izolate, purificate de orice „reziduu” axiologic, reprezintă obiectul genuin de cercetare. Firește, raporturile lui Wright Mills cu marxismul au fost complexe, aşa cum s-a dovedit, dar credem că, dincolo de multiplele diferențieri ce pot fi sesizate în mod perfect legitim, opera lui Mills pledează pentru imbrățișarea *punctului de vedere al totalității* în sociologie, care, cum spunea Lukács în *Istorie și conștiință de clasă*, definește, mai presus de orice alt criteriu, metoda dialectică.

Așa cum se relevă și în studiul introductiv semnat de Petru Berar, raporturile lui Wright Mills cu marxismul au avut un caracter neuniform, adeseori contradictoriu. Dialogul dintre sociologul american și concepția materialistă a istoriei a fost marcat nu o singură dată de formația intelectuală a ginditorului în cauză, inscrisă cu precădere în limitele tradiției critice din științele sociale americane ce-si află un precursor în primul rînd în teorile lui Th. Veblen.

Pentru Wright Mills abstragerea din cete, narcisismul academist constituie un păcat deloc scuzabil, a cărui gravitate sporăște atunci cînd este comis chiar de către exponenții științelor sociale: „Se întâmplă astăzi, deseori, că oamenii își pierd vechile profesii de credință, fără a dobîndi însă altele noi, devenind insensibili la orice fel de preocupare politică. Ei nu sint nici de stînga, nici de dreapta; sunt pur și simplu inactivi. Și dacă grecii nu greșeau definind tipul de idiot ca pe un om cu desăvîrșire privat, putem atunci conchide că în societățile noastre există numeroși cetăteni cu adevărat idioti” (p. 81–82). În ceea ce-i privește pe reprezentanții empirismului abstract, cultul faptelor asociat cu sistematica reducție a epistemologiei sociologice la ceea ce științelor naturii provoacă ignorarea cu bună știință a ceea ce Mills numește spinosale probleme ale „conștiinței de clasă” și ale „falsei conștiințe”. ale raporturilor dintre concepțiiile asupra *status-ului și cele asupra clasei*, „dificila accepție dată de Weber conceptului de clasă socială” (p. 97), cu alte cuvinte ei eludează programatic esența reală a problematicii stratificării și mobilității sociale. De fapt, atât empiriștilor abstracti cit și superteoreticienii nu fac decît să absolutizeze unele dintre momentele procesului de cunoaștere științifică, dar este meritul lui Mills de a fi demonstrat, cit se poate de persuasiv, ce puțin gratuită sau dezinteresată sunt aceste poziții aparent generate exclusiv de considerente de ordin științific. În ultimă instanță, extremele atingindu-se, criticul sociologiei dominante este întru totul îndreptățit să conchidă: „Iar dacă nu ar exista decît aceste două școli, care

neclintit se consideră superioare una alteia și sint de fapt egale, am fi într-o situație într-adevăr de plins; practic, ele ne asigură doar imposibilitatea progresului în cunoașterea omului și a societății — una prin obscurantismul formal și nebulos, iar cealaltă prin ingeniozitatea ei formală și lipsită de conținut" (p. 125).

Dealtfel, aceste orientări aparent metodologice — avem de-a face în fond cu un hipermetodologism cu implicații cit se poate de profunde în comportamentele social-politice ale adeptilor lor — nu intinză să se repercuze asupra spațiului axiologic subiacent oricărei teorii sociale, generind ceea ce Mills diagnostichează în mod adekvat drept *ethosul birocratiei*: „La unii dintre ei pînă și inteligența pare separată de personalitatea lor; ea nu mai este pentru ei decît un fel de aparat perfectionat cu care speră să facă o bună afacere. Ei au pierdut sensul umanismului și trăiesc în consensul unor valori care exclud orice referire la respectul ce trebuie conferit rațiunii umane” (p. 165). Recuperat de către birocratie, empirismul abstract devine, *volens nolens*, o ideologie justificativă în raport cu sistemul, o formă de legitimare teoretică și, adeseori, nu numai teoretică, a practicii politice a *Establishment-ului*. Situația Super-teoriei, formal debarasată de asemenea conexiuni stinjenitoare nu este în ultimă analiză fundamentală diferită: „Dacă aceste două stiluri de lucru... vor ajunge să formeze un „tandem” intelectual sau vor deveni stiluri de lucru predominante, ele vor amenința în mod grav perspectivele intelectuale ale sociologiei ca și speranțele politice ce se pun în rolul rațiunii în cadrul problemelor umane...” (p. 181).

Avertismentul lui Wright Mills nu s-a dovedit cătuși de puțin hazardat: inhibiția metodologică și frenzia conceptuală au continuat să-și exercite încă un timp dominația în cîmpul științelor sociale americane. Dar, cum menționam la începutul acestor note, anii '60 au pus America în fața unor probleme pe care ea nu le anticipase și pe care nu le putea conștientiza, respectiv nu le putea conceptualiza în termeni deveniți desuși ai

vocabularului sociologic furnizat de empiriștii abstracți sau de superteoretiști. Cum spune Gouldner, în lucrarea la care ne-am referit mai sus, avem de-a face cu „o prăpastie între structura de sentimente nou apărută printre tinerii radicali și „limbajele” sau „teoriile mai vechi” (A. Gouldner, *op. cit.*, p. 7), fenomen care se asociază semnificativ cu accentuarea componentei morale a acțiunii politice la militanții Noii Stingi: „Reproșul tinărului radical este adesea că sociologul și teoreticianul social nu este un om întreg și că viața acestuia nu dă expresie consistentă proprietăilor sale valori. Pe scurt el este inclinat să-l vadă pe sociolog așa cum li vede pe ceilățti vîrstnici — ca pe un fel de exploatator sau de ipocrit. El observă că nu există martiri printre sociologi” (*idem*, p. 9). Așadar, pentru a putea gîndi noile realități, pentru a le putea traduce în concepte operaționale apără în chip presant necesitatea unei noi sociologii, intemeiată pe o metodă corespunzătoare unor fenomene sociale extrem de dinamice, respectiv pe metoda dialectică. Este momentul în care spațiul intelectual occidental cunoaște convertirea *criticii sociologiei în sociologie critică*, sau, cu alte cuvinte, în care protestul *sociologiei*, admirabil sintetizat de C. Wright Mills, descoperindu-și suportul social în tineretul radical, se metamorfozează în *sociologie a protestului*. Anticipând o analiză a dilemelor *sociologiei critice*, închidem această prezentare constatînd că Wright Mills a fost deopotrivă precursorul și *criticul* acestei direcții: „Dacă vom adopta opinia dogmatică după care ceea ce este în interesul oamenilor, indiferent dacă îl interesează sau nu, reprezintă singurul lucru care trebuie să ne preocupe din punct de vedere moral, în acest caz riscăm să violăm valorile democratice. Așa putem deveni mai curind adepti ai manipulării sau ai constringerii, sau și una și alta, în loc de a ne îndeplini rolul de a folosi convingerea într-o societate în care oamenii încearcă să raționeze împreună și în care valoarea rațiunii se bucură de o înaltă prețuire” (Wright Mills, *op. cit.*, p. 279).

Vladimir Tismăneanu

HENDRI MENDRAS, Societăți țărănești. Elemente pentru o teorie a țărănimii, Paris, 1976

Evoluția tehnică și economică a lumii contemporane cere fără îndoială și în mod crescînd, eficiența agriculturii. Tehnici specializate sunt introduse în munca agricolă,

scopul acestora fiind o folosire superioară atât a posibilităților pămîntului, precum și ale agricultorului, ca agent principal al activităților agricole.

De fapt, dezvoltarea tehniciilor și orașelor a creat o nouă civilizație absolut diferită de civilizația rurală tradițională, civilizație caracterizată prin stăpînirea unei tehnologii și o modernizare fără încetare în toate domeniile activității omenirii.

Această modernizare rapidă care a cuprins agricultura de astăzi, are totuși consecințe economice și sociale foarte grele de mărit; între altele, vedem cum se eliberează în fiecare zi, o forță de lucru care trebuie să fie în mod normal angajată în celelalte sectoare ale economiei, creându-se astfel tensiuni grele pentru societățile care nu pot întotdeauna rezolva această sarcină.

În acest context de schimbări radicale și adincite în agricultură, cu consecințe aproape întotdeauna neprevizibile, opera lui Henri Mendras, se inscrie ca o încercare de a inventaria elementele care pot permite un studiu mai riguros al transformărilor societății țărănești.

Punctul de plecare, al lucrării constă într-o întrebare de bază: „ce înseamnă a fi țăran?”, întrebare care poate părea simplă, deși, în majoritatea literaturii de specialitate, răspunsul rămâne subînțeles, elaborindu-se teorii despre diverse subiecte ale problemei rurale, dar fără elucidarea conceptului de bază, care să permită o diferențiere a cunoașterii comune față de cea științifică. Practic, toată încercarea lui Mendras constă în adincredere acestei probleme, prin analiza antecedențelor și propunerea de idei noi care să permită o îmbogățire a conceptului sociologic de „țăran”. Așa cum spune Mendras, „afirmația poate fi paradoxală” dar adevarul este că țăranul n-a existat ca atare decât de cind s-au înființat orașele. Așadar, doar ca opozitie a urbanului se poate defini țăranul.

Această afirmație, pentru o persoană care nu cunoaște sociologie, poate părea ceva de sens comun; dar rigoarea metodologică de bază, pe care trebuie să o aibă un studiu științific, impune să nu elaborezi analiza pe o bază conceptuală fără consistență. Henri Mendras, plecind de la aceste constatări elementare, elaborează un model analitic în care sunt stabilite tipurile teoretice fundamentale de definire a „primitivului”, „țăranului”, „agriculturului” și de asemenea, de definire a „societății țărănești tradiționale” și a „societății moderne” sau „globale” (englobante). Cartea, putem spune, constă în construcția unui model general al societății țărănești, și dintr-o analiză comparativă, evidențiind astfel evoluția pe care o suferă această societate, drept consecință a relațiilor cu societatea „globală”, înțelegind prin aceasta o societate generală cu caracter eminentamente urban, de industrializare crescindă.

O dată ce modelul a fost construit, autorul analizează diverse aspecte care permit să vedem cum este afectată societatea tradițională, silită la o schimbare care de fapt înseamnă dispariția sa.

Primul aspect este Ecologia, unde accentul e pus asupra relației dintre nivelul tehnologic, condițiile naturale și condițiile sociale în configurația unui „habitat”. Teza susținută este că tehnica și uneltele disponibile influențează sistemul de producție mai mult decât potențialitatele naturale. Pe de altă parte, Mendras seminalează importanța condițiilor sociale pentru structura habitatului, arătând modul în care rotația culturilor trebuie să răspundă la o exigență atât tehnologică cât și socială.

Analiza economiei pleacă de la definirea a ceea ce se poate chama „economie modernă” sau sistemul economic „global”, caracterizându-se economia societății în totalitatea sa, precum și de la definirea sistemului economic „țărănește”, ambele fiind concepute ca stind într-o relație conflictuală.

H. Mendras arată că, pentru a înțelege corect sistemul economic țărănește, este necesar să trecem dincolo de explicarea simplă a termenilor și conceptiilor economiei industriale; „logica economiei țărănești” e atât de străină de știința economică bazată pe studiul industrial, incit de-a lungul unui secol, economistii au încercat cu toate forțele lor să aplique logica industriei la țărănimile, fără succes.

Funcția banilor e fundamentală pentru a înțelege economia țărănească. Fiind în esență un instrument de schimb între ambele sisteme, ei nu au de fapt un rol preponderent într-o economie de autoconsum. Numai la „îeșirea” spre economia „globală”, ei capătă o valoare efectivă. Reduși la funcții marginale, banii nu au valoare în această economie, neputindu-se folosi în viața normală și tradițională a societății țărănești. Valoarea lor devine reală numai cind sunt folosiți în legătură cu economia „globală”, în funcție de situații foarte precise.

Din punct de vedere economic, ceea mai mare parte a colectivităților țărănești poate fi observată ca un sistem economic autonom. Cu privire la funcționarea internă, unitatea de producție se confundă cu unitatea de consum și de fapt familia nu se diferențiază de întreprinderea producătoare a bunurilor agricole. Această confuzie de funcții, caracteristică esențială a societății tradiționale, influențează logic gestiunea economică (concepută din punct de vedere „modern”), și impiedică pe agricultori de a ajunge la o adeverată mentalitate de sef de întreprindere.

Dinamica relațiilor între ambele sisteme are loc pe baza penetrației pe care o face sistemul „global” față de sistemul tradițional

țărănesc, dezintegrează și împiedică în desfășurarea normelor sale de comportament. Ca exemplu, se poate menționa sistemul creșterii animalelor prin contracte, unde agricultorul este „redus la o condiție de lucrător la domiciliu”. În acest sens, Mendras vorbește de o proletarizare a familiilor agricole. Aceasta nu mai sind familiile care lucrează pământul pentru a se hrăni, ci cuprind și meșteșugari care lucrează pentru a produce mărfuri.

În contextul familial, relațiile familiale țărănești se dezvoltă marcate de două caracteristici principale: stabilitatea lor și fundamentalul patrimonial – pământul. În măsura în care societatea „globală” dezintegrează structura tradițională, evident că structura familiei se schimbă, de la un tip patriarchal la o familie conjugală de tip restrins, ajungând în felul acesta la formele practice urbane.

Aprofundarea relațiilor interpersonale ale societății țărănești, duce la o formulă pe care Mendras o numește „societatea de intercunoaștere”, în care fiecare persoană cunoaște rolurile celorlalte, fiecare este legată de ceilalți printr-o relație bilaterală de cunoaștere globală, având conștiința de a fi cunoscuți, în aceeași formă, de celelalte. Această formă particulară de structurare a relațiilor sociale e posibilă în măsura în care rolurile devin nediferențiate.

Evident, că pentru ca acest lucru să fie posibil, este necesar să existe un limbaj comun, un cod unic de atitudini și comportări, precum și un sistem de valori comune.

Deoarece e vorba de două sisteme conjugate, toate relațiile, fie economice, culturale sau politice, creează roluri și funcții de „mljocitori” între ambele sisteme. H. Mendras numește „personalități marcante”, pe acele persoane care au o poziție marginală, ceea ce le permite să fie membrii unei societăți și să fie recunoscute în același timp de ceilalți.

Această „personalitate marcantă” are o situație „cheie”, atât pentru dezvoltarea dinamicii interne a societății țărănești tradiționale, cit și pentru integrarea în societatea „globală”. Funcția ei principală este transformarea sensului lăcerurilor și actelor, dându-le accepții diferite și folosiri diferențiate multiple, altele în fiecare din cele două universuri.

Autorul face o analiză foarte interesantă a diferitelor personalități marcante care au existat de-a lungul istoriei și rolurile îndeplinite în transformarea societății țărănești, punând și întrebarea care sunt în zilele noastre funcțiile acestor personalități, pentru a vedea dacă nu îndeplinesc cumva funcțiile similare cu a tehnicienilor agricoli și funcționarilor, statului.

O altă problemă analizată, este problema ansamblului de transferări din societatea țărănească în societatea „globală”, ansamblu pe care autorul îl numește „extragere”. Pentru H. Mendras nu există nici o îndoială că, istoric, contribuția agriculturii a fost decisivă pentru dezvoltarea societății industriale; totuși în zilele noastre, prețul politicilor agricole este din ce în ce mai mare în toate țările industrializate; faptul poate însemna că într-o economie „modernă” agricultorii sunt cei care efectuează o „extragere” din națională întreagă și nu invers.

Relația conflictuală formulată între ambele sisteme e globală, adică cuprinde toate aspectele vieții colective, nivelul cultural fiind el însuși cuprins în această situație. Conflictul cultural dă naștere unei rezistențe a societății țărănești față de forța de penetrație a societății „globale”, rezistență care pînă la urmă se transformă în ceea ce Mendras numește „expunere culturală”, deoarece cultura țărănească nu va fi niciodată altceva decât „reflexul întriziat al culturii globale”.

În acest context capătă un rol foarte important școala, ca un altă principală a penetrației idiomatice și culturale a societății, distingându-se autonomia colectivității țărănești și pregătirea emigranților și exodusului.

Cu privire la revoluțiile țărănești, poziția lui Mendras este următoarea: avind un cadru teoretic bazat pe opozitia între societatea țărănească și societatea „globală”, în care dinamica de schimbare a primei este dată prin penetrația celei de-a doua, orice mișcare țărănească trebuie să se inscrie într-o mișcare totală a societății și nu în cadrul strict intern al societății țărănești.

Aceeași poziție o are autorul cu privire la reforma agrară. Ea nu este un răspuns la o necesitate a țărănimii, ci, mai bine spus, este o exigență de dezvoltare economică a societății întregi, aflată în proces de industrializare crescindă.

Exodus rural, definit ca o mișcare de masă care conduce pe țărani spre mariile orașe industrializate, este unul dintre punctele nevrălgice ale relației conflictuale dintre societatea țărănească și societatea „globală”. Pe măsură ce societatea țărănească se menține ca o societate deplină, ea dă fiecărui un rol și o identitate socială clară, oferind o rețea de relații în societate, în cadrul unei vieți colective. Emigrantul potențial, prin urmare, are toate elementele pentru a nu părăsi societatea sa, totuși procesul însuși de dezintegreare a societății tradiționale, actionează ca un element declansator al mișcărilor masive de transfer de oameni din colectivitățile rurale spre centrele industriale și urbane, ceea ce constituie forma cea mai importantă de „extragere” pe care o execută societatea și eco-

nomia industrială din societatea și economia țărănească.

În definitiv, există un proces logic în relația dintre ambele societăți, care duce la o progresivă penetrație a societății industriale, în societatea țărănească, scopul final fiind ca întreaga producție agricolă să se integreze într-un ciclu de producție agro-alimentară, ceea ce înseamnă de fapt, dezintegarea totală a societății țărănești și schimbarea țărănuilui în agricultor.

Metoda utilizată, se inscrie, putem spune, în metodologia comparativă, pentru că plecând de la cunoașterea unui caz, Franța, ni-

se dau liniile metodologice care s-ar putea aduce la diagnosticarea și interpretarea și a altor situații.

Aspectele teoretice se concentrează într-o analiză de „tipuri ideale” și în direcția construirii unui „model” ideal. Rămâne evident deschisă discuția asupra validității „modelului” în afara limitelor cazului francez, și a validității teoretice a folosirii „tipurilor” și „modelelor” ideale pentru a explica dinamica socială a timpurilor noastre.

Orlando Mella
(Chile)

PETER ATTESLANDER, *Alibiul, sindrom al societății capitaliste*
 („Die letzten Tage der Gegenwart „oder“ das Alibi-Syndrom“),
 Scherz-Verlag, Bern, und München, Erste Auflage, 1971

Întotdeauna, dorind să iasă eu bine din orice incurcătură, omul a căutat o justificare a vinovăției sale, mai mult sau mai puțin plauzibilă. În societatea capitalistă de azi, prin apologetii săi, invocă nenumărate pre-texte menite a convinge pe credulii că realele și impasurile în care se zbat, fără ieșire, au cauze independente de faptul că oamenii muncii se află la cherul capitalului. Profesorul de sociologie dr. Peter Atteslander de la Universitatea din Berna, face o enumerare a lor, în culegerea de articole intitulată *Ultimile zile ale prezențului sau Sindrromul alibiului*. Considerăm că merită să ne opriu asupra citorva dintre acestea.

Incapacitatea de-a face față gravelor probleme actuale a dat naștere la „alibiul” pre-ocupărilor despre viitor. Autorul îndeamnă la curaj și îndrăzneală pentru a cunoaște mai bine prezentul și cauzele adevărate ale situațiilor conflictuale existente. Fără o deplină clarificare a lor nu poate fi vorba de a construi planuri temeinice de viitor, ci pur și simplu utopii lipsite de o bază reală.

Pledoria sa se bazează pe faptul că ar mai fi timp, destul de puțin – e drept –, pentru a mai putea stinge incendiul care amenință să prefacă în cenușă tot ce s-a construit pînă acum. Strigătul său vehement de alarmă se referă la mijloacele ce ar putea fi utilizate în acest scop. Dar adevărata cauză a marasimului nu este nici măcar menționată. Tocmai proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, cu toate consecințele ce le generează, este cu totul ignorată.

Deosebit de interesante sunt însă unele constatări care apar de-a lungul cărții. Astfel omul modern, în ciuda faptului că trăiește în

condiții tot mai vitrege pentru existența sa (explosia demografică, epuizarea treptată a resurselor ușor accesibile, dificultatea cunoașterii și înțelegării mecanismului social etc.) dorește adesea să scape de răspundere și efort, sperind că instituțiile statale actuale rezolvă automat toate problemele complexe și complicate cu care sint confruntate.

Există tendință de a suporta mai degrabă o nedreptate decit de a lupta pentru înălțarea ei. De ce tocmai eu și nu altcineva? își spune fiecare (p. 55).

Deosebit de plastic este prezentat fenomenul de imbaținire a societății care constă în prolungirea instrucției pînă către vîrstă de 30 de ani. După circa un deceniu-două de activitate omul trebuie să fie pensionat, deoarece nu mai corespunde exigențelor tehnologilor noi, recent adoptate în producție. În felul acesta o pătură relativ redusă a populației active trebuie să întrețină majoritatea celor în viață, care fie că se pregătesc pentru schimbul de miine, fie că nu mai sint corespunzători, alcătuiesc un imens balast tot mai greu de suportat. Aceasta este și explicația surmenajului excesiv și a stress-ului caracteristic timpurilor noastre pentru cei aflați în activitate.

În asemenea condiții, tinerii doresc să decidă asupra unor probleme de care nu au idee, iar vîrstnicii asupra celor pe care nu le înțeleg (p. 238–239).

În timpurile noastre se așteaptă tot mai mult din partea savanților și expertilor de mare reputație. Cind acestora li se cere soluționarea unei probleme ei pretind pentru studiu un răgaz de cățiva zeci de ani, în schimb că doleanțele lor, care sint tot mai numeroase, să fie rezolvate în cîteva luni (p. 279).

În alt loc se arată că instituțiile frinează inovația și creativitatea, în ciuda faptului că datoria lor ar fi tocmai de a o stimula (p. 108).

Referindu-se la necesitatea progresului social autorul subliniază că acesta nu poate fi realizat cu ajutorul unor disertații de doctorat, pe care le acoperă praful din biblioteci, neștiind cîtite de nimenei (p. 270). Este relevat și faptul că specialiștii au obținut în anumite domenii realizări remarcabile de care însă abuzează alții în mod cu totul condamnabil și irresponsabil, citindu-se, în acest sens, exemplul clasic al bombei atomice (p. 11). Datorită decalajului evident dintre realitatea individuală și cea socială exploatației nici nu și pot da seama de situația lor. Fenomenul a fost denumit „Instrăinare” (p. 109 și 206). Adesea, omul zilelor noastre trece indiferent pe lingă problemele esențiale, lăsindu-le neatinsse, considerind această atitudine pasivă drept adaptare la mediu.

În afără de unele constatări negative cu caracter general, autorul se referă la o serie de domenii unde apreciază că situația este cu totul nesatisfăcătoare. Unul dintre acestea este școala pe care o găsește într-o stare total falimentară. Izolată de activitatea practică, ea pregătește cadre după tipare care nu mai corespund nevoilor sociale reale, spre nemulțumirea atât a absolvenților cit și a celor care le oferă de lucru. În școli, elevii sunt pregătiți tot pentru activități individuale, deși producția materială ca și cercetarea științifică reclamă pretutindeni eforturi colective. Cele mai multe sisteme de instruire sunt prea complicate și rigide. Elevul își dă seama mai clar decât profesorul de marea criză în care a ajuns școala de azi, din țările capitaliste (p. 167–168).

În ceea ce privește democrația, deși masurile largi din țările capitaliste cred în ea, democrația burgheză a devenit o adevărată parodie, un fel de spectacol cu tot mai puțini actori, pe măsură ce crește numărul spectatorilor.

În schimb viitorul este prezentat ca un paradis din care au fost excluși înaintașii. Între trecut și viitor, de prezent nu se ocupă nimenei, fiind o chestiune prea dezagreabilă, ce implică rezolvarea unor probleme care tulbură comoditatea actuală, cîștigată cu atita trudă.

Originea conflictelor grave nu este căutată unde trebuie, ci în influența factorilor tehnologici (p. 284). Tehnica modernă cu binefacerile ei a adus și toate retelele din care nu se poate găsi o ieșire. De altfel, conflictele sociale sunt identificate cu aerul fără de care nu se poate trăi. Doar viitorul este privit ca o lume fără conflicte. Autorul vede rezolvarea acestor conflicte prin influențarea unor instituții anume create care să schimbe lumea,

îndeosebi cele de educație și mai ales mecanismul de decizie (p. 252 și 292).

Pentru evitarea conflictelor autorul are în vedere și planificarea, deși precizează el, oamenii își pun prea mari speranțe în acest remediu considerat drept unul din alibiurile preferate ale vremurilor noastre (p. 257). De planificare se pot ocupa politicienii, savanții, respectiv instituțiile din care ei fac parte.

Pledind cu căldură în favoarea cercetărilor privind viitorul, autorul arată că în țările capitaliste puternic dezvoltate cercetarea viitorului este finanțată de industrie și de Ministerul apărării, deși consideră că astfel de preocupări ar trebui să aibă loc în instituțele de cercetări cu caracter interdisciplinar. Astfel exemplifică cîteva cazuri elocente. Instituțile de cercetări din o sută de probleme abordate, 80% se ocupă de probleme din trecut, 15% de aspecte parțiale ale prezentului și 5% cu viitorul. Întrucît de prezent nu se ocupă nimenei putem afirma, și autorul citează pe Gaston Berger, că păsim cu spațele spre viitor (p. 18). Mereu se vorbește despre poluare, dar în realitate 70% din particulele din atmosferă nici nu sunt identificate. Legea de bază a ecologiei afirmă că totul se află în strictă interdependență. Ori tocmai această interdependentă (și consecințele posibile) este prea puțin cunoscută (p. 271). Mareea primejdie ce ne paște este aceea a simplismului, adică a modelării realității într-o formă neadecvată.

Total este pus în discuție, fără a aplica în practică nimic. În loc de probleme actuale sunt abordate tot felul de probleme rupte de cerințele zilelor noastre care rămân de fapt necercetate. Lingviștii de exemplu, sunt preocupați, de ceea ce s-a scris cîndva, nu de ce și cum se vorbește în prezent (p. 37). Interesează mai mult probleme inactuale sau altele ale viitorului, inaccesibile (p. 22), în timp ce nu se cunoaște aproape nimic despre mobilitatea geografică și socială a populației (p. 22). Nu este cunoscută nici influența reciprocă dintre dezvoltarea tehnologică și socială (p. 154).

După părerea autorului, dezvoltarea tehnologică nu mai poate fi stăpînită de actualele instituții sociale (p. 12). Deși nu tehnica modernă creează conflictele umane ea le-a făcut de-a dreptul insuportabile (p. 279).

Concluzia lucrării este aceea că sunt necesare instituții speciale destinate aplanării conflictelor tot mai frecvente și mai violente pe care le generează societatea modernă capitalistă.

Pentru a crea însă, aceste instituții, pentru a edifica o lume mai bună, în țările dominate de exploatare – conchide autorul – este nevoie de multă înțelepciune, curaj și un sentiment just despre valorile umane (p. 231).

Petre Danciu